

Ohlasy na knihu

„Autor si v této knize klade otázku po budoucím smysluplném směřování civilizace. Originálně pojaté dějiny kultury spojuje se současnou „civilizační krizí lidstva“ a jeho hlavním záměrem je „integrace“ všech (nebo alespoň těch hlavních) tvořivých sil, kterou pokládá za jediné nadějné východisko z ní. Jedním z filosofických závěrů Vlada Lobotky je teze, že starší, již zformované projevy tvořivých sil, které stály za každou fází vývoje kultury a stojí i za dnešní krizí, nemohou stačit k jejímu překlenutí a k přechodu k nové, regenerativní podobě kultury je zapotřebí paradigmatická změna spojená s aktivací nových projevů tvořivosti. Druhým závěrem je, že etapa krize jako rozpadu starého paradigmatu či systému je přirozenou součástí sociokulturního procesu, kterou je třeba chápat především jako „příležitost“ k sebepřesahu. Lidstvo k otevření nové kapitoly civilizačního příběhu potřebuje novou naději, ale potřebuje také vědět, že zdrojem této naděje může být jen ono samo. Právě v tom spočívá jeden z hlavních přínosů této knihy: proti civilizační krizi staví tvořivou kooperaci v zájmu obnovy lidstva na nových humanistických základech.“

Prof. Emil Višňovský, filosof a pedagog

„Jsou knihy, které čtete. A pak jsou knihy, které pracují na vás. Tato patří do druhé skupiny. Není to lehké čtení. Autor od čtenáře vyžaduje čas, pozornost a ochotu nechat si zpochybnit věci, které považujeme za samozřejmé. Právě proto podle mě stojí za to. Průvodci na této cestě jsou Toynbee, Sorokin a Gebser. Jejich jména možná běžnému čtenáři mnoho neřeknou. Nemusí. Autor jejich myšlenky proměňuje v otázky, které se týkají každého z nás: *Proč civilizace rozkvétají a upadají? Co rozhoduje o tom, zda krize společnost zlomí, nebo promění? A jakou roli v tom hraje konkrétní člověk?* Právě tato poslední otázka mě na knize oslovila nejvíce. Léta pracuji s lídry a vím, že nejhlubší změny ve firmách i ve společnosti nezačínají novou strategií, ale novým člověkem. Tvořivost, zralost a charakter zde nejsou jen pěkná slova na okraj. Jsou jádrem. Kniha přitom spojuje velký historický oblouk – od renesance přes průmyslovou revoluci až po dnešek – s velmi osobní otázkou: Co můžeme udělat my sami? Doporučuji ji každému, kdo cítí, že kosmetické změny už nestačí, a chce pochopit nejen to, co se děje, ale také proč se to děje. Mě přiměla položit si otázku: *Kým vlastně jsem a jakou budoucnost svými volbami spoluvytvářím?*“

Ivana Molnárová, hodnotová lídryně, mentorka a koučka

„Žijeme v nesnadných časech… Napříč státy pozorujeme vzestup autoritářství, svůj comeback zažívá fašismus. Válčení nahradilo diplomacii, směřujeme k oteplení planety o 3 °C a hrozí kolaps celých planetárních ekosystémů. Nerovnosti nebyly nikdy v historii větší a míra nadvlády oligarchů nad námi ostatními roste každým dnem. Jako by to nestačilo, jsou tady enormní rizika spojená s AI. Jak si všiml Albert Einstein, žádný problém nemůže být vyřešen na stejné úrovni myšlení, která jej stvořila. Pokud se máme těmto epickým hrozbám postavit, potřebujeme pochopit kořeny, pospojovat si jednotlivé součásti dnešních krizí, pochopit zásady dobrého života a společnosti, která zajišťuje potřeby všech a přitom respektuje limity planety. Lidskou společnost utváří především příběhy. Příběhy o tom, kdo jsme, co je smyslem našeho života, jaký je náš vztah k přírodě a jaké místo ve světě zaujímáme. Potřebujeme pochopit příběhy, které nás přivedly na dnešní zcestí a následně si začít vyprávět ty nové. A přesně to je úlohou této vskutku výjimečné knihy. Její autor, Vlado Lobotka, dokáže skutečnost ukázat z úhlů, které by běžného člověka nikdy nenapadly. Není to rozhodně snadné čtení, ale je to přesně to, co pro dnešní dobu potřebujeme."

Tomáš Hajzler, sociální inovátor a vydavatel knih

„Když se dívám do minulosti, vidím v příběhu lidstva zvláštní paralelu s vývojem člověka. Z dětství jsme přešli do období zkoušení vlastních hranic, moci a identity – jako bychom se coby civilizace dostali do puberty. Nyní stojíme na prahu dalšího kroku: je čas jako lidstvo dospět. Dospět však neznamená pouze vědět více, ale především převzít odpovědnost. Za sebe, za společnost, za svět. Tato kniha ve mně otevírá otázku, zda máme odvahu vytvořit způsob života, který nebude stát na neustálém růstu a spotřebě, ale na tvořivosti, spolupráci a regeneraci. Možná právě tvořivost bude jazykem naší dospělosti. Potřebujeme se naučit žít v integritě, s otevřenou myslí a hodnotami, které vyjadřují vnímání sebe sama jako neoddělitelné součásti celku, Země."

Patricia Pavlovská, designérka a zakladatelka Školy permakultúry

„Člověk žije ve své bublině, v rodině a v komunitě, a věcí, které ho přesahují, a přesto se ho týkají, si často vůbec nevšimne. Dnes k nám doléhají jako nejistota, obavy a strach z toho, co přijde. Obraz budoucnosti, který nám předkládá hlavní proud, přitom působí bezvýchodně: jako bychom byli vydáni napospas tomu, co s námi udělají stroje, a jako by jedinou otázkou zůstávalo, jak rychle se přizpůsobíme frustraci z hedonické adaptace a technologické akceleraci umělé inteligence, která již dnes uvažuje rychleji a analytičtěji než my. Beznadějnou činí tuto situaci především to, že nám chybí jiný příběh, jiný mýtus o člověku a jeho místě ve světě. Vlado Lobotka po takovém příběhu volá a zároveň ho začíná vyprávět. S Toynbeem, Sorokinem a Gebserem prochází dějinami civilizací, hodnot a vědomí a ukazuje, že krize, v níž žijeme, může být iniciací lidstva do dospělosti. Tvrdí, že superinteligence, k níž se dnes upínáme, se musí zrodit v člověku samotném. Jeho kniha promlouvá do hloubky lidské duše a ve mně probudila přirozenou touhu přispět k tomu, aby možnost zrodu nového paradigmatu neskončila smutným závěrem lidské civilizace, ale aby se stala katalyzátorem stále hlubšího pochopení tvořivosti a projevu božského v této hmotné realitě."

Vlado Roško, influencer a tvůrce podcastu Metanoya

„Výjimečná kniha, která odvážně propojuje historii, filosofii, psychologii a politiku do uceleného pohledu na vývoj civilizace a místo člověka v ní. Autor nenabízí jen nové, fascinující chápání dějin, ale oslovuje přímo čtenáře, probouzí jeho vztah ke světu a ukazuje mu, že dějiny a budoucnost nejsou něčím, co se nám jednoduše děje, ale něčím, na čem se každý z nás podílí. Je to kniha, která propojuje, osvětluje, integruje a aktivizuje. Z různých perspektiv a na mnoha příkladech ukazuje, že zárodky zdravé, regenerativní budoucnosti jsou již přítomné. To, zda se ji podaří plně zrodit, bude záviset především na tom, nakolik porozumíme povaze křižovatky dějin, na níž stojíme, a dokážeme zmobilizovat tvořivé síly, které v nás dřímají. Je to hlas, který dnešní doba potřebuje: komplexní, syntetizující a kritický, ale zároveň plný naděje, která nestojí na naivním optimismu, ale na lásce k Životu a přijetí vlastní odpovědnosti."

Barbora Pálešová, konzultantka organizačního rozvoje a leadershipu

„Lobotkova pozoruhodná kniha přináší množství inovativních poznatků ve vztahu k aktuálnosti koncepcí A. Toynbeeho, P. Sorokina, J. Gebsera a dalších teoretiků filosofie kultury a jejího vývoje v jejich vzájemném myšlenkovém propojení. Autor nepřináší pouze retematizaci jejich východisek, motivací a objevů, ale dokáže je také smysluplně uvést do kontextu současných bezprecedentně celoplanetárních krizových výzev, a to i v komparaci s postmodernou v různých oblastech kultury, umění a společnosti, čímž nastoluje a nabízí také řešení někdy přímo neléčitelných diagnóz chorob současného světa. Důvodem uvedeného specifického myšlenkového výběru je jeho primární zřetel na vnitřní faktory a motivace tzv. tvořivých odpovědí, v té které době přímo ‚bláznovství' – de facto šlo o duchovní a hodnotové předpoklady kvalitativní transformace našeho osobního i kolektivního (ne)vědomí a vnitřního života (kulturní, psychologické, sociální, ekonomické, politické a etické integrity) – které vždy byly a jsou hlavním motorem biofilních, životaschopných velkých, úspěšných kulturně-civilizačních projektů v celých lidských dějinách."

Prof. Július Fujak, estetik a skladatel

Vladimír Lobotka

CIVILIZACE NA KŘIŽOVATCE

Cykly tvořivosti, proměny paradigmat
a vývoj vědomí v čase

INŠTITÚT GAIA 2026

Vladimír Lobotka

CIVILIZACE NA KŘIŽOVATCE

Cykly tvořivosti, proměny paradigmat
a vývoj vědomí v čase

Vydavatel: Inštitút Gaia, 2026
Obálka: Thomas Cole – cyklus The Course of Empire
Jazyková korektura: Lucie Votrubcová
Sazba: Vladimír Lobotka
Tisk: Alfa print, s.r.o.

ISBN: 978-80-973281-5-3

OBSAH

Úvod 13

I. Vzestup Západu a první praskliny 31

II. Studie dějin Arnolda J. Toynbeeho 57
Životní cyklus civilizace: Vznik 71
Životní cyklus civilizace: Rozkvět 90
Životní cyklus civilizace: Úpadek 107
Životní cyklus civilizace: Zánik 122
Toynbee a jeho kritici 143

III. Sociokulturní dynamika Pitirima A. Sorokina 165
Proměny paradigmat v umění 175
Proměny paradigmat ve filosofii a vědě 194
Proměny paradigmat v etice 209
Mezi civilizací a vědomím 224

IV. Vždypřítomný zdroj Jeana Gebsera 237
Archaická struktura vědomí 251
Magická struktura vědomí 255
Mýtická struktura vědomí 265
Mentální struktura vědomí 275
Integrální struktura vědomí 286

V. Civilizační krize jako iniciace lidstva do dospělosti 313
Postmoderní labyrint a kulturní války 317
Klimatická změna a kolaps planetárního ekosystému 341
Světová chudoba a únos systému moci 355
Transhumanismus jako slepá vývojová ulička 377

Závěr 407

Bibliografie 425

Věnuji Vždypřítomnému zdroji

ÚVOD

Má celý dosavadní kulturní vývoj nějaké smysluplné směřování? Čeká nás systémový kolaps, nebo je stále otevřená možnost vědomé transformace? Proč ve společenském prostoru tak výrazně chybějí povznášející hodnoty směřující ke společné budoucnosti, schopné spojovat a inspirovat? Jak se naše civilizace dostala na tuto kritickou křižovatku? Kým vlastně jako lidé jsme a jakou budoucnost chceme tvořit?

Tyto a mnohé podobné otázky si dnes klade stále více lidí, protože zatímco výzvy, jimž naše civilizace čelí ve všech oblastech, jsou mimořádné, o povaze naší odezvy na ně to rozhodně říci nelze. Ohrožení ekosystému, klimatické změny, hromadné vymírání rostlinných a živočišných druhů způsobené lidskou činností, finanční krize, masová migrace, eskalace zástupných konfliktů, terorismus, rostoucí sociální nerovnost, bezbřehý konzum, psychické poruchy, zdravotní problémy, hluboké existenciální vykořenění, dlouhodobá absence smysluplné vize a nejnověji také dilemata spojená s umělou inteligencí – to jsou jen ty nejzákladnější projevy hlubokých systémových pnutí, která nás vyzývají k přehodnocení základní identity i celkové strategie našeho života na této planetě. A my před tímto úkolem zavíráme oči nebo bezradně přešlapujeme na místě.

Podobně vypjatým osudovým dilematům čelily i mnohé historické civilizace. To, co je však pro naši dobu jedinečné, je bezprecedentní komplexnost vzájemně provázaných vztahů mezi jednotlivými výzvami a fakt, že v důsledku tisíciletí trvajících integračních procesů všem těmto výzvám poprvé čelíme na planetární úrovni přesahující hranice jednotlivých civilizačních a kulturních okruhů. Je to jednoduše civilizační křižovatka, která lidstvo jako celek konfrontuje s nutností znovu uchopit, co vlastně

znamená být člověkem. Existující narativy a na ně navázané institucionální struktury se tváří v tvář všem těmto výzvám ukazují jako stále méně účinné a nové rámce odpovídající nárokům doby zatím ještě nevznikly, respektive nebyly v dostatečné míře společensky ukotveny. Tato situace plná nejistoty se zcela přirozeně odráží i ve společenském diskurzu. Při nadhledové reflexi můžeme vnímat dvě jasně viditelné perspektivy.

První perspektivu – dnes již v mnoha ohledech zastaralou a překonanou, avšak zřejmě stále nejvlivnější – lze metaforicky označit jako *všechno při starém*. Formuje ji modernistický étos se svou neoliberální ideologií a redukcionistickým přístupem k systémovým problémům: pokud je vůbec vnímá, vidí je jako projev přechodné povrchové krize, podobné množství malých krizí, jimž každá společnost v průběhu svého vývoje v různých podobách čelí v podstatě neustále. Političtí analytici a představitelé vládních think-tanků, kteří zastávají tento zjednodušený postoj, se na situaci dívají primárně optikou ekonomických a politických vztahů, což vede k identifikaci hlavního problému jako konfliktu mezi demokracií a totalitarismem, kapitalismem a socialismem, nacionalismem a multikulturalismem a podobně. Hlavním prostředkem obnovy kurzu směřujícího k prosperitě a blahobytu jsou především kosmetické úpravy v podobě různých legislativních nebo ekonomických reforem, případně silové zásahy, jejichž důsledky často dopadají především na ekonomicky slabší země a chudší sociální vrstvy. Dalším průvodním znakem tohoto přístupu je, že do značné míry ignoruje hlubší vazby mezi sociokulturními a environmentálními procesy. Společenský život jako by se odehrával v environmentálním prostředí představujícím neměnnou konstantu.

Z metafyzického hlediska má tento přístup své kořeny v newtonovsko-karteziánském paradigmatu reality, postaveném na apriorním předpokladu, že vše, co skutečně existuje, je hmota. Tento předpoklad se projevuje ostrým předělem mezi poznávajícím lidským subjektem a poznávaným světem přírody, který je spolu s celým vesmírem považován pouze za komplexní super-stroj řízený mechanickými zákony a náhodou. Život, vědomí a tvůrčí inteligence jsou v tomto rámci chápány pouze jako vedlejší produkty miliardy let trvajícího vývoje inertní hmoty – jako výsledek náhodných mutací obklopených nekonečným, znepokojivě tichým vesmírem, v němž jako by pro vědomou inteligenci nebylo místo (Grof 2007, s. 347–349).

Tento mechanistický pohled na realitu, s hlubokými důsledky pro etické, estetické a noetické hodnoty, které definují náš lidský svět a kvalitu jeho interakce s přírodním prostředím, se rozvíjel jako dominantní světonázor po celé období moderních dějin: od kopernikovského obratu k heliocentrismu až po kvantovou revoluci ve fyzice a hlubinnou revoluci v psychologii, které spustily proces jeho postupného ústupu.

Druhá perspektiva staví na kritické reakci vůči modernistickému pohledu na svět. Charakterizuje ji *dekonstrukce* vycházející z postmoderního impulzu, který začal do společenského prostoru vstupovat ve druhé polovině 20. století a přinesl důležitá témata, jako jsou pluralismus, relativizace absolutizujících narativů, diverzita, inkluze, feminismus, genderová citlivost, multikulturalismus a ekologické probuzení. Zejména v zemích Západu je tato perspektiva vědeckými, kulturními a politickými elitami, které si uvědomují rizika spojená s modernistickým přístupem, stále častěji přijímána jako nový hlavní proud. Zápas o pozitivní změnu se však stále ve velké míře odehrává na povrchu – v rovině formálních vymezení a korekcí, bez skutečného hlubinného posunu. Postmoderní elity totiž navzdory své kritice zůstávají v mnoha ohledech ukotveny v sociální, politické a ekonomické realitě formované modernistickými hodnotami. A co je ještě podstatnější: do značné míry pro ně zůstává nezpochybněna i kosmologická matrice, z níž modernistický metanarativ čerpá svou civilizační sílu a legitimitu. Jako názornou ukázku této polovičatosti lze uvést boj proti klimatické změně, jehož nejvýraznější politickou a kulturní nositelkou se v posledních desetiletích stala právě postmoderní scéna.

U Pařížských dohod, které vstoupily v platnost v roce 2015, bylo již v době jejich finalizace zřejmé, že nejsou postaveny na realistickém odhadu situace, který by dostatečně zohledňoval všechny klíčové faktory. Při stanovování cílů byla věnována pouze minimální pozornost kulturnímu, psychologickému a etickému rozměru environmentální krize. Stejně tak byla zanedbána explicitní snaha o vytvoření vize světa a místa člověka v něm, v jejímž kontextu by nebyly všechny konkrétní návrhy vnímány pouze jako ušlechtilé teoretické proklamace, ale především jako silné mobilizační impulzy schopné na úrovni vnitřního prožívání i praktické realizace aktivovat odpovědnost za to, kým jako lidské bytosti jsme a jakou realitu svými volbami spoluutváříme. *Absence jasně zacílené a prakticky zaměřené*

implementace žádoucí změny úzce souvisí s absencí narativů schopných pracovat s plnou komplexností situace. Stejně tak chybějí nástroje potřebné k hlubinné transformaci lidského charakteru, která v celé této otázce hraje stěžejní, avšak téměř zcela přehlíženou úlohu. Tento trojitý deficit charakterizuje prakticky všechny instituce a etablované politické struktury aktuálního společenského systému, od těch nejnižších až po nejvyšší úrovně. Snahy o pozitivní posun se omezují buď na proklamační rozměr, nebo vedou pouze ke kosmetickým změnám, které se nedotýkají hlubinné kauzální architektury procesů a vztahů odpovědných za povrchové symptomy.

Exemplárním příkladem je samotná Evropská unie. V roce 2009 byla vytvořena Komise pro evropský výzkumný prostor (ERAB – European Research Area Board), jejímž hlavním úkolem bylo vypracovat strategii komplexní paradigmatické transformace evropského prostoru. Výsledkem byl dokument *Preparing Europe for a New Renaissance – A Strategic View of the European Research Area*, jehož esenci výstižně zachycuje následující pasáž:

> „Náš svět se mění. Čelíme nesmírným výzvám. … Jejich vyřešení si vyžádá plody výzkumu v podobě nových myšlenek, objevů, talentů a inovací, a abychom tyto plody mohli získat, musíme změnit způsob, jakým výzkum uskutečňujeme. Musíme vybudovat skutečně otevřený evropský výzkumný prostor, který umožní volný pohyb lidí a myšlenek. Musíme od základů promyslet způsob, jakým věda interaguje se společností, tak aby naše řídicí procesy byly založeny na těch nejkvalitnějších poznatcích. Musíme přepsat sociální kontrakt mezi výzkumníkem a společností tak, aby svoboda myšlení byla vyvážena odpovědností jednat. … Musíme vytvořit prostředí podporující ty nejlepší myšlenky a rozkvět těch nejnadanějších lidí, kde je oceňování brilantnosti standardem, a to vše při současném prohlubování společenské soudržnosti. To jsou velké nároky, které předpokládají zásadní změny v tom, jak myslíme, pracujeme a bádáme. … Vědomě navazujíce na srovnatelnou revoluci v myšlení, společenském životě a vědě tuto změnu nazýváme novou renesancí. … Pokud dokážeme vytvořit skutečně otevřený prostor pro výzkum a inovace, … splníme svou povinnost katalyzovat novou renesanci a tím zvýšit šance našeho druhu na přežití. Pokud selžeme, pokud budeme i nadále podporovat fragmentaci mezi soupeřícími disciplínami, průmyslovými odvětvími, regiony a národy, promrháme svou historickou odpovědnost vůči Evropě a světu. … To, co je zapotřebí, je nový, holistický způsob uvažování, protože technologická řešení sama o sobě naše problémy nevyřeší. Věda a výzkum se musí místo zaměření na lokální přínosy orientovat na systémový dopad každého posunu. Potřebujeme vyvinout lepší nástroje umožňující předvídat společenské trendy, díky nimž budeme schopni přijímat moudřejší rozhodnutí. Potřebujeme vychovat komplexně vzdělané občany schopné účastnit se veřejného diskurzu…“ (ERAB 2009, s. 5–8)

Odvážná vize, která vzešla přímo ze struktur Evropské unie, byla navzdory své opodstatněnosti podrobena kritice mnoha zainteresovaných aktérů a do plošné realizace nakonec vstoupila pouze její výrazně okleštěná verze v podobě programu Horizont 2020. Členové Komise ho na konci svého funkčního období v roce 2012 označili za promarněnou příležitost a za hlavní překážku byla označena *silná rezistence vůči myšlence riskování ve výzkumu a vývojových projektech za účelem prosazení radikálně inovativních postupů a aplikací* (ERAB 2010, s. 8). Institucionální systém Evropské unie je ve své aktuální podobě zcela paralyzován tzv. politickou korektností a snahou vyhýbat se omylům, která do značné míry vytlačila ochotu čelit potenciálním rizikům spojeným s autentickými inovacemi a s možností skutečného kvalitativního průlomu (ERAB 2012, s. 7–11). European Green Deal, navazující na Horizont 2020, který byl prezentován jako systémová odpověď na existenční výzvy spojené se změnou klimatu, v tomto trendu pokračoval. Namísto vizionářského vzletu ukotveného v realistickém plánu transformace civilizačního modelu, který formuje současnou identitu EU, přinesl pouze „zelenou“ variaci paradigmatu nekonečného růstu.

Tato téměř všudypřítomná rezistence vůči novým myšlenkám, neochota ke kvalitativnímu vývoji a silná tendence k polovičatým pseudořešením založeným na fragmentovaném chápání situace, v níž se naše civilizace nachází, jsou přímo zodpovědné za opakovaný neúspěch při realizaci proklamovaných záměrů. Namísto iniciování a udržování dynamických cyklů *od vize k činům* tak dochází spíše k prohlubování kritického stavu. *Jak prolomit tento paralyzující stav bezmoci, v němž téměř zcela absentuje vědomí, že změna problematické povahy lidské přítomnosti na Zemi není možná bez zásadního zpochybnění společensky sdílených narativů a reálně žitých hodnot – tedy toho, co tvoří nejen základ směřování naší civilizace, ale i samotných strategií usilujících o korekci?*

V jádru této paralýzy působí *cyklus paradigmatického stárnutí*, jímž při své proměně z živého tvůrčího jevu do podoby rigidní institucionalizované struktury v zásadě procházejí všechny sociokulturní proudy. *Jak tento cyklus probíhá?*

Nové myšlenky a podněty s potenciálem stimulovat ve společnosti kvalitativní pokrok a vnitřně ji naplnit smyslem a autentickým tvůrčím elánem se zpočátku vždy nacházejí v disentu, na hodnotové periferii společnosti. Právě z tohoto místa, zpravidla za neustálých antagonistických interakcí mezi zastánci starých a nových přístupů, postupně *prosakují* hlouběji do společenského epicentra. Jak se s nimi díky jejich osvobozující povaze a inovativnímu přístupu k organizaci procesů a řešení problémů ztotožňují stále širší vrstvy společnosti, postupně se ve stále větší míře stávají obecně akceptovaným standardem. To zároveň vede k *ředění* vitality původního inovativního impulzu, až nakonec ve fázi vrcholící jeho institucionalizací můžeme pozorovat, jak nabývá obdobně dogmatické povahy, jakou se vyznačovaly původní konzervativní síly, vůči nimž se na začátku tohoto cyklu vymezoval. Jejich hlavní charakteristikou se stává antagonismus vůči novým myšlenkám a často také redukce a pokřivení myšlenek a principů, na nichž ony samy původně stavěly. Výsledkem je, že snahy (pokud k nim vůbec dochází) adresovat narůstající systémové problémy provázející tento úpadek stále více selhávají, protože problémy i navrhovaná řešení jsou ukotveny v témže hodnotovém a ideovém základu. Tento stav zároveň představuje počáteční fázi nového cyklu.[1]

Chceme-li se dostat ke kořenu globálních výzev, před nimiž dnes stojíme, musíme si začít klást otázky daleko přesahující rámec běžného nazírání na svět a vztahy mezi prvky, které jej v celé jeho mnohorozměrnosti utvářejí. Každá z dnešních velkých výzev je výsledkem dlouhodobého

1 Ačkoli v odlišném kontextu, působnost tohoto vzorce popsal i teoretik vědy Thomas S. Kuhn (1922–1996). Přijetí každého nového myšlenkového konceptu podle něho probíhá ve čtyřech fázích. V první je nová myšlenka odmítána jako zcela nesmyslná. Ve druhé se již začíná připouštět, že koncept je zajímavý, ale slabý a bez praktického využití. Ve třetí fázi je myšlenka vnímána jako mimořádně podnětná a její aplikace nabývají na kvantitě i kvalitě. Ve čtvrté si každý myslí, že tato myšlenka je zcela samozřejmá a nikdo si již nepamatuje, jak kontroverzním tématem ve skutečnosti v době své novosti byla (Kuhn 2003).

působení metanarativu, který si na celospolečenské úrovni vyprávíme a s nímž se individuálně i kolektivně ztotožňujeme. Nikdo totiž nemůže jen tak vykácet deštný prales nebo zotročit či vyhladit celý národ bez civilizačního příběhu, kterému uvěří dostatečné množství lidí a který takový čin v jejich očích legitimizuje.

Civilizační příběhy představují velké metanarativní rámce, v jejichž kontextu naše jednání, ať je jakékoli, nabývá smyslu. Metanarativ, v němž žijeme – jinými slovy náš hlubinný, často podvědomý, avšak o to silněji působící pohled na svět, vystavěný na celé soustavě hypotetických předpokladů o základní povaze skutečnosti – je vším možným, jen ne neživou teorií. Zásadně totiž podmiňuje nejen kvalitu našeho vztahu k druhým lidem, přírodě či okolnímu světu, ale i k nám samotným. Vstupuje do našeho nejhlubšího nitra, kde určuje hranice vnímání i to, co považujeme za skutečnost nebo iluzi, a zároveň je projektován směrem ven, kde formuje naši vnější skutečnost a horizont možností, které se nám v něm otevírají (Tarnas 2006, s. 16). Představuje identitu, kolem níž se točí život celé společnosti – identitu, kterou jsme my všichni začali na podvědomé úrovni absorbovat psychologickou osmózou již v okamžiku svého narození, později prostřednictvím rodinných vzorců a standardů a nakonec prostřednictvím institucionalizovaného systému vzdělávání a každodenní interakce v širším sociálním prostředí.

Nízká odezva modernistických vrstev společnosti vůči velkým systémovým výzvám a jejich omezená schopnost inovace jsou výsledkem jejich navázanosti na poslední část tohoto cyklu, definovanou maximální institucionalizací starého, již vyčerpaného civilizačního příběhu a minimální tvořivostí. Společenské vrstvy spojené s postmoderní perspektivou jsou tímto úpadkem tvůrčích schopností díky své reaktivní povaze a relativní novosti zasaženy méně, avšak jak jsem ukázal na předchozích příkladech, i ony jsou náchylné k fragmentované interpretaci systémových výzev. Tomu odpovídá i povaha jimi prosazovaných řešení. Výsledkem je stav, kdy ve společenských strukturách téměř zcela absentují systémově orientované inovativní myšlenky a mravní vůle schopná adekvátně reagovat na existenční výzvy. Tento deficit má v aktuálním civilizačním kontextu mimořádně nebezpečné implikace, protože velkou část společnosti s rostoucí nevyhnutelností směřuje k systémovému kolapsu.

Jak v dnešním hodnotovém chaosu a intelektuální záplavě vzájemně protichůdných idejí odhalit hlubinné zákonitosti, které řídí vznik, rozkvět i úpadek civilizací? Jak rozlišit impulzy se skutečným potenciálem stimulovat autentickou tvořivost od jejich napodobenin, které fakticky pouze replikují a konzervují status quo? A jak identifikovat kulturní vizionáře a inovátory stojící na tepu doby, schopné všechny tyto výzvy proměnit v příležitosti k hlubinné proměně a novému rozkvětu? **Tyto otázky otevírají výzvu vstoupit do prostoru nadhledového myšlení ve velkých obrazech odkrývajících architekturu hlubinných souvislostí. To je první okruh, kterému se bude tato kniha věnovat.**

Pokud tyto hlubinné zákonitosti vývoje civilizací skutečně existují, pak musí existovat i jednotlivci, kteří je dokážou intuitivně nebo vědomě zachytit dříve než většina společnosti. Z logiky věci jsou však nuceni působit mimo etablované struktury, s minimem možností efektivně zasahovat do společenských procesů. Povaha jejich působení, která se vymyká dobově akceptovaným standardům toho, co je vnímáno jako myslitelné a možné, je totiž buď zneviditelňuje, nebo z nich činí rebely a heretiky narušující status quo. Jinak tomu nebylo ani u velkých průkopníků moderní perspektivy světa, Mikuláše Koperníka (1473–1543) a Johannesa Keplera (1571–1630):

> „Nyní, když jsou Koperník, Kepler a všichni ostatní vnímáni jako první z milionů lidí, kteří uznávali nový vesmír, je snadné zapomenout, jak velice byli izolováni. Za jejich života totiž nešlo o žádné miliony, ale spíše o jednoho či dva, později o hrstku odvážlivců, kteří si navzájem psali dopisy z jedné země do druhé a tajně se povzbuzovali ve svých jen stěží uvěřitelných přesvědčeních. Abychom se mohli vžít do jejich postavení, museli bychom si představit, že jsme učinili epochální objev, který by však byl tvrdě odmítnut nejen nevzdělanými masami, ale prakticky i všemi intelektuálními a kulturními autoritami své doby – všemi nejvýznamnějšími univerzitními profesory, nejuznávanějšími vědci, nositeli Nobelovy ceny, papežem a ostatními náboženskými vůdci, nejvýznamnějšími filosofy, učenými přispěvateli do *New York Review of Books* a *Times Literary Supplement* – všemi uvědomělými a vzdělanými strážci čistoty dobového světonázoru. Naše koncepce kosmu by byla desetiletí za desetiletím, pokud by si jí vůbec někdo všiml, otevřeně zatracována v podstatě každým, kdo něco znamenal – odmítána a ignorována jako absurdní nesmysl, nebo v případě, že by to bylo nutné, napadána a potlačována jako nebezpečná hereze." (Tarnas 2006, s. 7)[2]

Pro historické civilizační křižovatky, kdy stará perspektiva světa již vyčerpala svůj kulturotvorný potenciál a nová se teprve rodila, bylo příznačné, že si jednotlivé společnosti většinou vůbec neuvědomovaly, že stojí v delikátním bodě obratu. *Neuvědomovaly si, že v podstatě mají jen dvě základní možnosti: stagnaci směřující ke kolapsu, nebo kvalitativní přerod. K pochopení toho, že rostoucí vnitřní pnutí a rozpory, zpravidla provázené stále silnějšími vnějšími konflikty a turbulencemi, jsou projevem vážných systémových problémů, zpravidla – pokud vůbec – dospěly až v konečné fázi tohoto procesu, kdy již bylo na transformaci pozdě* (Bárta a kol. 2013, s. 24). Totéž platí i o naší současné společnosti, s jedním zásadním rozdílem: na rozdíl od předchozích společností disponujeme nesmírně bohatým historickým poznáním, které bychom mohli využít k hlubšímu pochopení vztahu mezi kolapsem a přerodem i toho, jakou úlohu v těchto velkých procesech hrají radikálně nové ideje s potenciálem stimulovat autentickou tvořivost.

Velká část historických analýz zaměřených na životní cykly civilizací se však orientuje pouze na povrchové symptomy civilizačních kolapsů v ekonomické, politické, sociální a environmentální sféře, čímž ale obchází to podstatné: *že rozkvět nebo chřadnutí civilizace souvisí především*

2 Dnes však naší pozornosti neuniká jen samotná monumentálnost kopernikovského obratu. Zároveň máme tendenci zapomínat (a konvenční dějiny popisující vědeckou revoluci to zcela přehlížejí), že tyto objevy byly původně zcela nabity duchovním významem. První vědečtí revolucionáři vnímali své průlomy jako božské osvícení, jako duchovní probuzení vůči skutečně grandiózní skladbě a intelektuální kráse kosmického řádu. Nové objevy byly triumfálním završením posvátného snažení. Nebeská a pozemská oblast byly totiž po tisíce let považovány za nezvratně oddělené reality, nesouměřitelné stejně jako všechno božské a lidské. Nyní však byla skutečná povaha božsky řízeného kosmu konečně odhalena a i ta nejhlubší tajemství vesmíru se náhle díky milosti vládnoucího božstva odkrývala před ohromenými myslemi jejich objevitelů. Úžasná matematická harmonie a estetická dokonalost kosmu odhalovaly dílo transcendentní inteligence nepředstavitelné moci a majestátu a v této epifanii byla zásadním způsobem vyvýšena i samotná lidská inteligence, schopná tyto mohutné děje uchopit (Tarnas 2006, s. 5–10).

s hodnotami a pohledem na svět, které formují její vnitřní aspirace. O kvalitě společenského života a povaze interakcí s širším prostředím totiž rozhodují především jemnější kulturní a etické faktory psychospirituální povahy, které formují hlubší hodnotové nastavení a celkový étos naplňující životy členů každé společnosti. Výsledkem takto pojatých studií jsou proto nevyhnutelně pouze dílčí vhledy spojené s poznáním, že civilizační kolapsy jsou zpravidla důsledkem neudržitelného způsobu fungování, v němž míra strukturální komplexity přesáhla kapacitu generovat výnosy umožňující další chod společnosti.[3] Jediný „návod", který z takových analýz vyplývá pro naši vlastní destabilizovanou společnost, je apel na radikální proměnu životního stylu, v němž však zcela chybí poukaz na povahu této proměny vycházející z uvědomění metarozměru, v němž je stará, umírající identita dané společnosti ukotvena.

Pouze zahrnutí této roviny umožňuje jasně vnímat kauzální provázanost kritických aspektů společenského života s civilizační mytologií, která utváří hodnotový systém i dominantní vzorce společenského fungování, a zároveň identifikovat principy, pomocí nichž by bylo možné vytvořit

3 Příkladem takového přístupu je práce Josepha Taintera (1949), podle něhož udržitelnost společností závisí na schopnosti jejich institucí pružně řešit vyvstávající problémy. Společnosti kolabují, když míra jejich sociální komplexity a energetických nároků dosáhne hranice, jejímž překročením vedou snahy o jejich adekvátní pokrytí ke stále nižší návratnosti (Tainter 2022, s. 258–261). Podobně limitovaný je i přístup Jareda Diamonda (1937), který se ve své analýze zaměřuje především na tzv. primitivní a vzhledem k hlavní civilizační trajektorii, kterou se ubíraly velké světové kultury, okrajové společnosti. U nich nepochybně platí, že hlavní riziko ohrožující jejich vitalitu představuje právě environmentální rozměr. Mezi faktory, které podle Diamonda v životě každé společnosti hrají klíčovou úlohu, patří znehodnocování životního prostředí, klimatické změny, přátelské a nepřátelské vztahy se sousedními společnostmi a kvalita odezvy dané společnosti na výzvy jejího životního prostředí. Proměnnými, s nimiž Diamond primárně pracuje, jsou deforestace a následné poškození habitatu, půdní problémy (eroze, salinizace, pokles úrodnosti), nedostatečné hospodaření s vodou, nadměrný lov a rybolov, ničivý dopad zavlečených rostlinných a živočišných druhů, lidská populační exploze a zvýšený vliv lidského faktoru (Diamond 2006, s. 6–11). U komplexnějších společností se však situace stává mnohem složitější, protože v jejich životním cyklu hraje klíčovou úlohu především bohatá mozaika vztahů a procesů propletená kulturními a morálními hodnotami. Environmentální rozměr do hry opět plně vstupuje až dnes, kdy naše globální společnost narazila na materiální limity svého dalšího růstu.

nový metanarativ a s ním spojený civilizační model schopný podpořit další vývoj. Bez tohoto kroku je výsledkem pouze oprávněný, avšak z hlediska schopnosti iniciovat reálnou pozitivní odezvu sterilní alarmismus. Ten zároveň sám o sobě nepostačuje k překonání hlavní překážky působící v samotném centru rozkladných procesů – lidského egoismu – protože není podpořen perspektivou světa a místa člověka v něm, v jejímž kontextu by snaha o kultivaci a následnou proměnu vlastních bytostných sklonů působila jako něco hluboce smysluplného a žádoucího. Bez tohoto rozměru se jako hlavní opodstatnění zásadní změny před člověka klade pouze vlastní přežití (což fakticky znamená, že egoismus má být překonán apelem na egoismus). Podstatou lidského života však není *přežít*. Fyzické přežití by mělo být pouze prostředkem k tomu, aby člověk svým životem v sobě i ve vztahu k druhým uskutečňoval vyšší axiální hodnoty.

Živé uchopení axiálních hodnot, které by z ontologického hlediska byly něčím více než jen subjektivními konstrukty bez přímého vztahu k objektivní realitě, do níž jsme zasazeni, je něco, co jsme na civilizační i individuální úrovni do značné míry ztratili. Kopernikovský obrat, který před pěti sty lety inicioval vznik naší novověké civilizace, vedl k chápání světa, které sice v člověku podpořilo individuální autonomii, zároveň ho však ve svých důsledcích redukovalo na izolovaný ostrůvek smyslu obklopený z duchovního hlediska prázdným a mlčícím, čistě materialisticky interpretovaným kosmem. Toto odcizení vůči samotnému kosmu, v němž žijeme, představuje hlavní zdroj, z něhož se odvíjejí i všechny sekundární formy odcizení, počínaje odcizením od přírody a společnosti a konče odcizením od druhých lidí i od sebe sama.

V takovém kontextu lze o dějinách hovořit pouze jako o procesu redukovaném na vnější chronologii politických a vojenských posunů a interakcí člověka s jeho širším sociálním a environmentálním prostředím, který jako by s vnitřním prožíváním nijak nesouvisel. K *prostorové* vykořeněnosti se tak přidává i vykořeněnost *časová* a spojení obou těchto trhlin mezi člověkem a světem zásadně brání tomu, abychom velkou civilizační křižovatku naší doby uviděli, pochopili a prožili jako něco s nejhlubším možným významem pro celé lidské bytí, pro všechny vnitřní aspirace, které si jako lidské bytosti neseme. *Dějiny našeho světa, jejich možný význam i otázka, kým jako lidé jsme a kým se teprve můžeme stát, se jednoduše staly součástí nevědomých*

vrstev lidské psyché. Pokud se jako jednotlivci i jako společnost máme vědomě podílet na uzdravení naší přítomnosti a utváření budoucnosti podporující rozvoj vyššího lidského potenciálu, jedním z ohnisek, která je v sobě třeba aktivovat, je živé, bytostné uchopení *celého* historického procesu – zvnitřnění toho nesmírně bohatého toku dramatických metamorfóz lidského ducha, plného vášnivých vzletů a tragických pádů, v jejichž výhních byly formovány všechny hodnoty a ideje tvořící základ duchovního a kulturního dědictví lidstva.

Kým je člověk v tom nejhlubším smyslu slova a jaké místo zaujímá ve velkém evolučním příběhu vědomí, života a kultury? Jaký typ lidské identity nám může pomoci úspěšně překonat tuto vývojovou křižovatku a nést další etapu civilizačního vývoje směrem ke stále větší zralosti? Jak začít s moudrými kroky vedoucími k budoucnosti, v níž by naše působení za sebou místo destrukce zanechávalo hluboce vyživující, krásu podporující rozkvět, prospívání a vzájemné obohacování všech kultur i všech forem života? **Tyto otázky, na něž lze odpovědět pouze z místa v lidské psyché, kde se celé toto bohatství proplétá s těmi nejvnitřnějšími a nejosobnějšími poryvy individuálního bytí, tvoří druhý okruh, kterému se bude tato kniha věnovat.**

Průvodci při našem společném ponoru do prostoru, v němž se oba tyto okruhy bádání jeho turbulentního prostředí proplétají, budou tři brilantní vizionáři, kteří kolem těchto témat svými životy a tvorbou neustále oscilovali: Arnold J. Toynbee (1889–1975), Pitirim A. Sorokin (1889–1968) a Jean Gebser (1905–1973). Ačkoli pro Toynbeeho byly hlavním předmětem zájmu životní cykly civilizací, pro Sorokina proměny paradigmatických systémů a pro Gebsera vývoj vědomí v čase, každý z nich disponoval mimořádně košatou a mnohorozměrnou myslí, psychologicky a filosoficky vytříbenou jasností vhledu, vysoce kultivovaným jazykovým projevem, hlubokou existenciální autenticitou, avšak především nesmírně živým citem pro *kairos* – schopností kvalitativně uchopovat váhu a význam osudové volby, před níž dnešní lidstvo z vývojového hlediska stojí.

Všichni tři se shodovali v tom, že jedinou silou schopnou zastavit stále intenzivnější systémové otřesy a proměnit velké výzvy v otázky pohánějící v podstatě nevyhnutelnou kvalitativní transformaci, vedoucí k nové, subtilnější a mravně probuzené formě lidství, je *tvořivost*. Hlavním stimulem civilizačního vývoje je právě tato spontánně hravá a zároveň nesmírně vážná schopnost z ponoru do hloubky bytí přetvářet vlastní identitu a radikálně překračovat hranice toho, co je v etablované společnosti považováno za myslitelné a možné. Všichni tři zároveň stavěli na obrovské erudici a intelektuální pružnosti, jejichž spojení jim umožňovalo nahlížet na historické procesy a perspektivy světa (dnes v některých ohledech považované za překonané) z pozice metafyzicky otevřené empatie a zvědavosti. Právě tato schopnost je základní podmínkou skutečného pochopení vnitřní zkušenosti lidí a kultur minulých dob. A jak ukazují jejich vlastní reflexe, všichni tři byli zároveň mystiky:

> „Při každém z těchto šesti zaznamenaných okamžiků byl autor prostřednictvím vlivu konkrétní historické události na svou imaginaci vtažen do bezprostředního spojení s jejími aktéry a před jeho zrakem se náhle rozprostřela scéna, v níž se tato dávno minulá událost odehrála. Byl tu však ještě jeden okamžik, při němž mu byl dopřán mnohem větší a podivuhodnější zážitek. V Londýně, v jižní části Buckingham Palace Road, když kráčel po chodníku lemujícím západní stěnu stanice Victoria Station jižním směrem, se autor jednou, jednoho odpoledne krátce po skončení první světové války – přesné datum si nezaznamenal – ocitl ve spojení nejen s tou či onou epizodou dějin, ale se vším, co bylo, je a bude. V té chvíli si přímo uvědomil, jak jím v mohutném proudu jemně protékají dějiny a jak jeho vlastní život vyvěrá jako vlna v proudu tohoto obrovského přílivu. Tento zážitek trval dost dlouho na to, aby si během něj všiml edwardiánské povrchové úpravy z červených cihel a bílých kamenných obkladů stěny stanice, které se míhaly po jeho levici, a aby se, napůl překvapen a napůl pobaven, zamyslel nad tím, proč právě tato nepatřičně prozaická scéna vytvořila fyzickou kulisu pro osvícení jeho mysli. O chvíli později spojení skončilo a snící se ocitl zpět v každodenním londýnském světě, který byl jeho rodným sociálním prostředím a jehož charakteristickou součástí byla edwardiánská stěna stanice.“ (Toynbee 1954, s. 139–140)

> „Na jedné straně tu bylo střízlivé, křišťálově jasné dění v každodenním životě, které jsem vnímal a na které jsem ‚normálně‘ reagoval, a na druhé straně tu zároveň bylo proměnění a vnitřní vyzařování nepopsatelného, nadpozemského, průzračného ‚Světla‘ – bez jakékoli extáze, žádné emoce,

jen duchovní jasnost, tichá radost, vědomí nezranitelnosti, prvotní důvěra... Od Sarnathu jsem jako by vnitřně proměněn, od té doby je jednoduše všechno na svém místě – a nadále to působí v podobě jakéhosi vyzařování, které je neustále přítomné." (Feuerstein 1987, s. 173).[4]

První popis pochází od Toynbeeho, druhý od Gebsera. Oba velmi výstižně přibližují stav rozšířeného vědomí, v jehož rámci subjekt přesahuje své vlastní hranice a cítí se být součástí většího celku – v tomto případě celku prožívaného jako proud času, jako jednota všeho, co bylo, je a bude. Dopad takových zkušeností, kdy se individuální vědomí hluboce proplete s kolektivním nevědomím a časový proces již není vnímán jako abstraktní veličina, ale jako živá kontinuita zkušenosti procházející subjektem, má nesmírný význam pro hluboké existenciální zakořenění ve světovém prostoru. U Sorokina záznam takové iluminativní zkušenosti nemáme, avšak to, co u něj lze spatřovat (a tento rozměr je přítomen i u Toynbeeho a Gebsera), je dlouhodobá existenciální iniciace prostřednictvím extrémních osobních zkušeností, které hluboce formovaly jeho vnitřní vývoj a vztah k existenci, hodnotám a společnosti:

„Kromě radostí a bolestí, úspěchů a neúspěchů běžného lidského života jsem prošel šesti uvězněními. Zažil jsem také nezapomenutelnou zkušenost odsouzení k smrti, kdy jsem po dobu šesti týdnů den co den očekával popravu komunistickou popravčí četou. Vím, co znamená být zatracen, vyhnán a ztratit své bratry i přátele v politickém zápase. V jisté, byť skromné míře jsem však zakusil také požehnání tvůrčí práce. Tyto životní zkušenosti mě o člověku, společnosti a lidském údělu naučily více než nespočetné knihy, které jsem přečetl, a všechny přednášky, které jsem si vyslechl." (Sorokin 1963, s. 11)

Ontologická hloubka uchopení historického procesu je u těchto tří vizionářů v přímé úměře k ontologické hloubce jejich uchopení vlastní psyché. Dějiny pro ně nejsou souborem minulých událostí, ale procesem, do něhož jsou jako historikové kultury a vědomí přímo ponořeni. Jejich schopnost vnímat v dějinách vzorce, cykly a rytmy prostoupené mravním a duchovním významem je s tímto přístupem neoddělitelně propojena.

Vzhledem k nároku, který taková forma participativního poznávání dějin na člověka klade, je přirozené, že v akademickém prostředí zatíženém abstraktností poznávacího procesu, ideologickou fixací na materialistická východiska, objektivizací skutečnosti a odpojeností od světového dění nemohlo jejich dílo najít náležité ocenění – a tedy ani pokračovatele, kteří by jimi iniciovaný impulz dále systematicky rozvíjeli. Částečně se jejich přístupu přibližuje fenomenologické uchopení dějin Jóhanna P. Árnasona (1940) s jeho důrazem kladeným na imaginaci a symbolické horizonty, jejichž prostřednictvím každá civilizace prožívá a manifestuje svou identitu. U Árnasona však absentuje skutečné zahrnutí transcendentního rozměru, který vnímá pouze jako součást inventáře jednotlivých civilizací, nikoli jako ontologický základ, z něhož tento inventář i historický proces samotný vyvěrají. Ontologické uchopení historického procesu tří zmíněných myslitelů v současnosti nejvíce rozvíjí americký filosof Ken Wilber (1949) a slovenský filosof Emil Páleš (1966) – z pochopitelných důvodů však nejsou akademicky etablováni. Tato diskontinuita v tradici myšlení ale nijak neomezuje záměr této knihy, naopak, spojení přístupů těchto tří myslitelů, které doplním také o Wilberův systém, je pro něj absolutně klíčové (integraci systému Emila Páleše nechávám na pokračování této knihy, které však odkládám na své myslitelsky zralejší roky).

Toynbeeho systém odpovídá na otázku *Jak se vyvíjejí civilizace*? Je postaven na chápání dějin jako procesu vzniku, rozkvětu, úpadku a zániku civilizací, poháněného dynamikou mezi výzvami a tvůrčími reakcemi na ně. Zároveň přináší makrohistorický panoramatický rámec, díky němuž lze civilizace vnímat téměř jako historické osobnosti – mají svou jedinečnou identitu i vývojový potenciál, při jehož naplňování mohou stejně tak uspět jako selhat. Pro Gebsera je ústřední spíše otázka *Co se při velkých vývojových posunech v čase děje s vědomím člověka*? Civilizace a jejich metamorfózy jsou pro něj vnějším projevem hlubších mutací ve způsobu vnímání reality, díky čemuž poskytuje základ pro ontologickou morfologii vědomí umožňující chápat celkové směřování historického procesu. Sorokin

4 Popisovanou transformační zkušenost, která plně koresponduje s pojetím reality zachyceným v jeho filosofické vizi, Gebser zažil během svého pobytu v Indii, v Sarnathu (1961). Záznam o ní pochází z dopisu jeho příteli Georgu Feuersteinovi, v němž ho zároveň žádal, aby si toto sdílení nechal pro sebe, protože nechtěl, aby jeho kritici tuto zkušenost zneužili k diskreditaci jeho díla. Feuerstein dopis zveřejnil až mnoho let po Gebserově smrti.

se svou axiologicko-kulturní diagnózou oscilací mezi různými systémy krásy, pravdy a dobra slouží mezi oběma těmito přístupy jako praktické propojení. Tím, že odpovídá na otázku *Proč civilizace mění svou hodnotovou orientaci?*, je totiž ukotvuje ve snadno srozumitelné hodnotové škále. Cílem knihy není formulovat další parciální teorii dějin, ale vytvořit metaperspektivu schopnou všechny tyto roviny integrovat do jednoho konzistentního interpretačního celku, který lze reálně použít při tvůrčí práci s velkými systémovými výzvami.

Tyto úvodní strany načrtly základní obrysy prostoru, v němž se bude pohybovat celé následující vyprávění. V dalších částech se tento rámec bude postupně rozšiřovat, prohlubovat a konkretizovat. Mou nadějí je, že výsledkem bude stále srozumitelnější a snadněji čitelná mozaika vztahů a souvislostí, díky níž bude čtenář nejen jasněji chápat význam a celkové směřování komplexních společenských pohybů, ale také osobněji vnímat jejich hlubokou provázanost s vlastním životem. Právě z tohoto místa bytostného propojení osobního a světového rozměru se totiž rodí odhodlání ke světoobčanství, díky němuž může každý z nás postupně dorůstat do zralé podoby vědomého spolutvůrce identity našeho celoplanetárního společenství.

Jelikož je civilizační křižovatka, na níž dnes stojíme, neoddělitelně spojena s celkovou hodnotovou a ideovou identitou Západu (samozřejmě jsem si vědom toho, že kořeny sahají mnohem hlouběji a na některé jejich linie se podrobněji podíváme později), první část bude zaměřena právě na zmapování procesu vzestupu a úpadku tohoto civilizačního okruhu.

ZÁVĚR

Tuto knihu jsem otevřel obrazem velké systémové krize a přímo epické míry bezradnosti a bezmoci, v níž se naše civilizace ocitla. V tomto kontextu lze trajektorii celé knihy označit také jako *cestu z bezmoci*. Toynbee, Sorokin i Gebser totiž každý svým vlastním jazykem ukázali, že krize je přirozenou součástí všech společenských i osobních procesů: není jen obdobím rozpadu, ale také obdobím mimořádné příležitosti. Představuje privilegovaný moment umožňující aktivaci tvůrčího potenciálu, jehož prostřednictvím mohou jednotlivci, ale i celá lidská společenství dospět k vyššímu stupni seberealizace. Právě v okamžicích, kdy staré odpovědi přestávají platit a dosud zažité jistoty se obracejí v prach, totiž vzniká prostor, v němž může lidský tvůrčí duch rozprostřít křídla k novým vzletům. *Chce-li se člověk stát tou nejlepší verzí sebe sama, krize je v podstatě tím nejlepším výchozím bodem, v němž se může ocitnout.*

Pro Toynbeeho je podstatou celé civilizační dynamiky rytmický puls mezi výzvou a tvůrčí odezvou. Civilizační rozkvěty, jejichž prostřednictvím se většinou rodila velká díla lidského ducha, jsou výsledkem úspěšných odpovědí na dobová existenční dilemata. Krize jsou projevem vyčerpání schopnosti starých, již vyžitých forem tvořivosti vnášet do lidských životů smysl a jejich pozvolné stupňování je výsledkem kontinuálního selhávání tvůrčí odpovědi na nově se vynořující výzvy. Příčinou úpadku a zániku civilizací není primárně to, že by byly poraženy vnějšími silami, ale to, že ztrácejí schopnost tvořivě reagovat na měnící se podmínky ve svém vlastním sociálním, kulturním a duchovním prostoru. Tvůrčí minorita se proměňuje v minoritu dominantní, živá tvorba v mechanické opakování a rostoucí vnitřní rigidita postupně oslabuje schopnost společnosti aktivovat vlastní

tvůrčí zdroje. Cesta ven z dnešní krize podle něj nespočívá v technických řešeních ani v reformních snahách o restauraci kulturních principů odpovědných za minulé rozkvěty, ale ve zrodu kvalitativně nové odezvy nesené další generací tvůrčí minority schopné společnost probudit a sjednotit kolem nové, smysl a integritu podporující vize budoucnosti.

U Sorokina je nosný hlubší ponor do vztahů mezi základními paradigmatickými systémy – ideačním, senzuačním a idealistickým – z nichž vyvěrají hodnoty formující všechny důležité aspekty společenského života. Jelikož každý z těchto systémů je v něčem dílčí a zachycuje pouze určitou část skutečnosti, jejich schopnost stimulovat další tvůrčí rozvoj se vždy po nějakém čase vyčerpá. Právě rostoucí fixace na takto vyčerpané paradigma hraje klíčovou úlohu při proměně tvůrčí minority v minoritu dominantní. Jádro dnešní civilizační krize Sorokin spatřuje ve vyčerpání senzuační kulturní formy. Civilizace jednostranně orientovaná na smyslově uchopitelnou realitu, materiální blahobyt a vědeckotechnický pokrok sice dosahuje mimořádných úspěchů v ovládání vnějšího světa a podpoře individuální emancipace, zároveň však ztrácí spojení s hlubšími hodnotovými zdroji, bez nichž není možná dlouhodobá společenská soudržnost. Poznání se fragmentuje, lidské aspirace ztrácejí smysluplné směřování a obraz světa se rozpadá do podoby nesouvisejících částí. Východisko z krize proto spočívá v přesunu těžiště civilizační identity k idealistické kulturní formě, která dokáže obnovit zdravou rovnováhu mezi hyperbolizovanými senzuačními a vytěsněnými ideačními aspekty skutečnosti. Jen z obrazu světa a člověka, který vychází z takové syntézy, je možné tvořivě uchopit velké systémové výzvy a otevřít novou epochu civilizačního rozkvětu.

Gebser civilizační procesy zasadil do rozsáhlého procesu vývoje vědomí sahajícího napříč časem až k počátkům lidské cesty na planetě. Přelomovými milníky této dlouhé trajektorie jsou mutace vědomí, v jejichž rámci vždy dochází k úplné restrukturalizaci lidské zkušenosti. Každá struktura vědomí s sebou přináší unikátní způsob lidského bytí ve světě, nové ukotvení v čase a prostoru, nové uchopení vlastní identity i vztahu k hlubinné bázi reality – Vždypřítomnému zdroji. Posledních několik tisíciletí člověk objevoval mentální strukturu vědomí, jejímiž hlavními dary jsou jasné individualizované vědomí, introspektivně orientovaná morálka, logické myšlení a ostré mentální rozlišení kvalitativních a kvantitativních aspektů

reality. Velká civilizační krize naší doby je vnějším projevem krize této struktury vědomí, která dosáhla hranic vlastních možností a ve stále větší míře začala působit destruktivně, protože zdravá individuace přerostla v hlubokou existenciální epidemii oddělenosti, odcizení a fragmentace. Rozpad mentálního prožívání reality je ale zároveň doprovázen procesem zrodu nové integrální struktury vědomí, která člověku umožňuje tvořivě uchopit a překonat velká systémová dilemata, obsáhnout a sladit všechny vývojově starší vrstvy hlubinné lidské identity a obnovit jednotu bytí, s plným uchováním individuality, kterou si člověk na své dlouhé cestě časem zformoval.

Každý z našich tří průvodců zároveň prostřednictvím své interpretace krizí (minulých i té současné) jedinečným způsobem nasvítil cyklus paradigmatického stárnutí a jeho význam v civilizační dynamice: *Krize není anomálií ani selháním vývojového procesu, ale přirozeným důsledkem vyčerpání starých forem, které již nedokážou stimulovat další tvůrčí růst.* Zároveň představuje prostor otevřených možností, v němž se výzvy proměňují v příležitosti, v němž se rodí nové odpovědi, nové hodnotové orientace a nové formy vědomí schopné otevřít další kapitolu civilizačního příběhu. *Budoucnost v takovém kontextu nestojí primárně na tom, jaké technologie vyvineme, ale na naší schopnosti znovu uchopit a projevit podstatu lidskosti.*

Hlavním cílem této knihy bylo najít nositele takové tvůrčí odezvy – jednotlivce, komunity, platformy a organizace, kteří jsou živou odpovědí na hluboké potřeby naší doby. Jako nejperspektivnější zárodek posunu k takové probuzené světocentrické a zároveň životocentrické existenci se ukázalo hnutí kulturních kreativců a dalších skupin, jejichž hodnotová orientace naznačuje postupný přesun k integrální struktuře vědomí. *Jaké jsou reálné vyhlídky na to, že se tato tvůrčí minorita prosadí a vytvoří nový plošně akceptovaný civilizační model? Jaká je šance, že se obecně žitou společenskou realitou stane regenerativní kultura, a nikoli nějaká forma technokratické dystopie?*

Celá naše cesta časem vypovídá o tom, že velké kvalitativní posuny se dějí i navzdory tomu, že z pozice etablovaných dobových standardů pravděpodobnosti úspěchu takových skoků za hranice možného nenasvědčovalo v podstatě nic. Toynbeeho metaforickým jazykem šlo o *„bláznovství"*. Dějiny civilizace však spočívají právě na vytrvalé tendenci

takových „bláznovství“ uspět. Zpravidla šlo vždy o relativně dlouhý proces, jehož podstatou bylo fundamentální přetvoření vztahu člověka ke světu i k sobě samému. Vždy bylo třeba znovu vytvořit velký společenský příběh, který tuto epochální transformaci opodstatňoval a ukazoval ji nejen jako možnou a žádoucí, ale jako prakticky nevyhnutelnou pro plnou manifestaci toho, co znamená být člověkem. Poslední kolektivní zkušeností tohoto typu je renesance – i když ve srovnání s dnešním přelomovým posunem šlo o proměnu nižšího řádu, protože se týkala pouze západního civilizačního okruhu, zatímco v současnosti stojí před nutností úplné transformace povahy lidské přítomnosti na této planetě celé lidstvo.

Mikuláš Koperník své klíčové dílo *De revolutionibus orbium coelestium* (*O obězích nebeských sfér*), jímž inicioval velký kosmický obrat od geocentrického k heliocentrickému pojetí skutečnosti, publikoval v roce 1543. Hlavní dílo Isaaka Newtona *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (*Matematické základy přírodní filosofie*), jímž byla heliocentrická perspektiva definitivně potvrzena jako nezpochybnitelný vědecký fakt, bylo vydáno v roce 1687. Koperník byl pokládán za heretika. Newton za génia. K tomu, aby se z heretika stal génius, bylo zapotřebí 144 let plných nesmírně intenzivních zápasů mezi různými projevy předmoderního a moderního vědomí. *Je vysoce pravděpodobné, že podobný proces bude provázet i historické prosazení integrální struktury vědomí. Jako vždy předtím bude míra mezi utrpením provázejícím umírání starého světa a radostí ze zrodu nového v konečném důsledku plně v lidských rukou. Je dána naší otevřeností životu a smyslu.*

Pokud se současné trendy budou nadále prohlubovat, nejrealističtějším scénářem budoucnosti je mozaikový svět tvořený širokým spektrem civilizačních možností. Některé země budou svými hodnotovými volbami oscilovat směrem k regenerativní kultuře, jiné budou směřovat ke zhmotnění technooptimistické vize, mnohé budou v důsledku vlastní pasivity stagnovat a většina bude představovat různě namíchanou směs všech těchto tendencí. Kauzální logika těchto voleb a jejich vztahu k realitě však povede k tomu, že přechodné a hybridní modely budou postupně ustupovat ze scény a jejich místo budou ve stále vyšší míře zaujímat vyhraněnější a vnitřně konzistentnější civilizační modely, kde hlavním rozlišovacím znakem bude odlišný přístup k transcendenci dnes dominantní podoby člověka. Na jedné straně bude důraz kladen na rozvoj přirozeného lidského potenciálu postavený na kultivaci vědomí, na straně druhé bude fokus zaměřen na přesahování lidských limitů prostřednictvím technologie (s průvodním satelitem v podobě různých forem totalitarismu). Oba přístupy budou zcela pochopitelně vytvářet institucionální a politické struktury, které budou v maximální možné míře podporovat jejich zvolené směřování.

Předpovídat, jak přesně budou tyto dva civilizační modely interagovat, je mimo záběr této knihy. V kontextu propojenosti všech aspektů planetárního ekosystému, který tvoří materiální bázi pro oba modely, však jejich vývoj nelze chápat jako dva navzájem izolované procesy. Vzhledem k výraznému mocenskému zázemí technooptimistického modelu, hlubokým rozdílům v chápání reality a lidské přirozenosti, jakož i zásadním implikacím úspěchu zhmotňování jednoho modelu pro možnosti zhmotňování toho druhého, se jejich dlouhodobá koexistence jeví jako mimořádně problematická, protože se na praktické úrovni navzájem v podstatě vylučují. Otázka budoucího vztahu těchto dvou civilizačních trajektorií proto zůstává otevřená. Stejně tak zůstává otevřené i to, jak se budou vyvíjet vztahy mezi Západem a blokem BRICS v čele s Čínou, která je velmi pravděpodobně na cestě stát se novým světovým hegemonem – Západ ve své současné podobě totiž na její mimořádně pokročilou architekturu produkčních a realizačních vztahů a procesů v podstatě nemá odpověď. O tom, nakolik bude vzestup Číny pro světové společenství požehnáním a nakolik spíše přinese jen novou, sofistikovanější formu kontroly, rozhodne především to, jak se jí podaří obnovit spojení s jejími duchovními kořeny, tvořenými uměním ušlechtilého kráčení po Cestě, které celý svět přirozeně uzdravuje tím, že uvádí do souladu „Deset tisíc věcí“ a Tao (pozn. 35). Povrchovou politickou identitu, která ji posledních sto let definuje, totiž lze pokládat především za nezbytnou obrannou reakci na vývojové impulzy, které přinesla expanze Západu, a je možné, že v procesu kontinuálního vzestupu Číny dojde ke spontánní rekalibraci směrem k těmto hlubinným aspektům její identity a k jejich novému uchopení v podmínkách současného světa.

Podobná možnost stojí i před Západem, s tím rozdílem, že bez takového obnovení spojení s hlubinnou identitou postavenou na plně aktualizovaném uchopení renesančního impulzu a integraci osvícenské a romantické linie humanismu do živé syntézy vyvěrající z vědomého spojení s duchem

doby ho s velkou pravděpodobností čeká jen další úpadek. Na rozdíl od Číny už má totiž jeho současná identita svůj vrchol dávno za sebou a k novému rozkvětu ho může přivést jen akt nové tvorby, přesně v duchu, k jakému poukazovala série strategických dokumentů komise ERAB zaměřených na možnost v Evropě nastartovat novou renesanci (viz s. 16). Zřejmě jako nejlepší možná indicie k žádoucí kvalitě, schopné pozvednout celý evropský prostor, slouží eurohymna tvořená Beethovenovým zhudebněním části Schillerovy *Ódy na radost*:

„Radosti, ty jiskro bohů, / ty dcero Elysia!
Ve tvou svatyň vstupujeme, / krásou jati, nebeská.
Tvoje kouzlo poutá stuhou, / co móda rozděluje,
všichni lidé bratry budou, / až tvá peruť zavlaje.
Kdo ten velký čin naplnil, / být přítelem přítele,
Kdo půvabnou ženu získal, / jásej s námi vesele!
Byť bys jenom jednu duši / svojí na tom světě zval!
Když ani to nedovedeš, / s pláčem od nás půjdeš dál.
Radost pijí všichni živí / z ňader matky přírody;
její stopou, plnou růží, / putují dobří i zlí.
Polibek nám, révu dala, / k smrti věrné přátele,
červu rozkoš dána byla, / Boha slav ty cherube!
Radostně, jak slunce letí / řádem nebes nádherným,
Běžte bratři svojí drahou, / jak rek k skutkům vítězným.
V náruč spějte, miliony. / Zlíbejme ten celý svět!
Bratři! Tam kde hvězdy končí, / Otec náš k nám hledí zpět.
Skláníte se, miliony? / V Tvůrce všeho tušení?
Hledej, tam za klenbou nebes, / na svém trůnu v lásce dlí.“[220]

Pokud se tyto hodnoty, které Západ formálně proklamuje, stanou reálně žitou skutečností, může se ve světovém prostoru znovu povznést na pozici autentického civilizačního lídra. Stejně duální podobu má i perspektiva budoucnosti rozvojových zemí. Celý svět si bude volit mezi scénáři postavenými na dalším rozvíjení již vyžitých senzuačních hodnot a znovunalezením

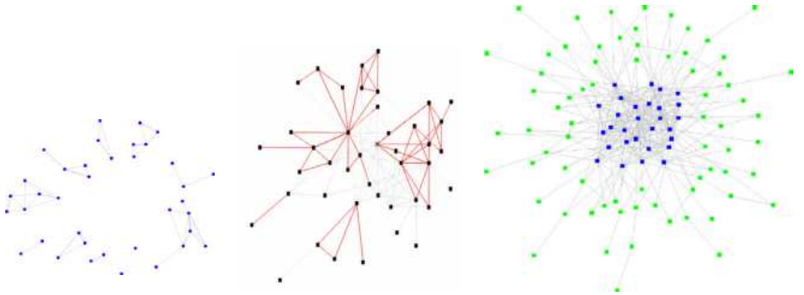
220 Můj překlad s důrazem na zachování důležitých detailů Schillerovy básně. Oproti dostupným překladům, které kladou větší důraz na poetický rozměr, je zde prioritou metafyzický a morální význam básně.

umění toho, co znamená být člověkem, v jehož jádru budou stát idealisticko-ideační hodnoty ukotvené v integrální struktuře vědomí.

Regenerativní civilizační model ukotvený v integrální struktuře vědomí se zatím nachází pouze v počáteční fázi svého formování. Tvoří ho tisíce holisticky orientovaných iniciativ, komunit a jednotlivců, kteří přinášejí hodnotově příbuzné odpovědi na různé aspekty současné krize. Každá z těchto iniciativ představuje pozoruhodný projev tvořivosti a odvahy experimentovat s novými formami života, vzdělávání, ekonomiky, zdravotní péče či společenské organizace. Přestože každá taková část již dnes působí jako malý ostrov regenerativní budoucnosti obklopený oceánem minulosti v podobě dominantní kultury, tento zárodek má jednu zásadní slabinu. Překypuje tvořivostí, ale jako celek ho zatím charakterizuje poměrně nízká míra vzájemné integrace – tvoří ho množství rezonujících, avšak nepropojených fragmentů. Každá z těchto iniciativ sice představuje určitou holisticky orientovanou inovaci, avšak jen zřídka je provázena vědomým pochopením toho, jak její specifický přínos souvisí se všemi ostatními inovacemi a jakým způsobem by mohly společně vytvářet funkční sociokulturní ekosystém schopný působit jako reálná civilizační alternativa současného modelu.

Absence takového syntetizujícího nadhledu a rozhledu vede k tomu, že hlavním cílem většiny iniciativ je hledat cesty k tomu, jak „svou“ inovaci prosadit v aktuálním systému, což nejčastěji končí neúspěchem. Je to totiž podobné, jako kdybychom se pokoušeli zapojit žárovku do parního stroje. Takové propojení dvou zcela odlišných systémů si vyžaduje obrovské množství energie a výsledek bývá často rozporuplný. Což je zcela pochopitelné – určením žárovky není zapojení do parního stroje, ale do jí odpovídajícího technologického systému, v němž je její funkcionalita podporována synergiemi s ostatními technologiemi založenými na stejných principech. Snah propojovat tyto inovace mezi sebou je zatím relativně málo a snah propojovat je prostřednictvím systémové inteligence schopné synchronizovat krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé cíle napříč celým regenerativním prostorem je zatím jako šafránu. *Designová inteligence schopná spojovat teorii s praxí a vytvářet prostor pro synergie umožňující těmto ohniskům tvořivosti dozrávat do podoby funkčních, navzájem propojených systémů, je nejvzácnějším zdrojem dneška. Je zároveň hlavní*

podmínkou umožňující postupné odpoutání globálních i lokálních mocenských struktur od zájmových sítí a institucionálních vzorců odpovědných za jejich patologické projevy.

Obr. 12: *Postupnost formování civilizačního systému od izolovaných fragmentů přes propojené soustavy až k plně integrovanému stavu*

Na to, aby mohl regenerativní civilizační model dosáhnout své zralé, plně rozvinuté a integrované podoby, je zapotřebí především podstatně vyšší úroveň systémové inteligence ukotvené ve vědomě nesené komplexní vizi světa a místa člověka v něm, která by v tvůrčích procesech a snahách o propojování sloužila jako živý obraz budoucnosti přitahující všechny dílčí regenerativní procesy. *Jak ale vytvářet stimulující iniciační místa, v nichž by si člověk mohl formovat světocentrickou identitu postavenou na vědomí bytostného spojení se světem i morální vůli schopnou toto vnitřní pouto proměňovat do podoby nových společenských standardů a struktur odpovídajících nárokům doby?* Možných akupresurních bodů podporujících formování takových míst je více, avšak vzhledem k velkému množství obsahových linií, které je třeba zahrnout, pokládám za nejpřirozenější rámec podporující kultivaci tohoto typu inteligence vyšší vzdělávací instituce. Právě zde se však dostáváme k nejcitlivějšímu bodu probíhající transformace, k hlavní překážce a zároveň největší, dosud nevyužité příležitosti.

Navázání tvůrčích procesů na instituce v minulosti většinou vedlo k zásadnímu urychlení cyklu paradigmatického stárnutí, protože stejně jako institucionalizace sloužila stabilizaci a efektivní replikaci nových hodnot a tvůrčích procesů, vedla také k jejich formalizaci a osifikaci, které z nich ve stále vyšší míře činily brzdu skutečného vývoje slepou vůči novým výzvám a příležitostem. Specifická povaha regenerativního přístupu ukotveného v integrální struktuře vědomí však tento problém může z velké části minimalizovat, protože *regenerativní kultura tvoří instituce především jako nástroje sloužící životu a tvůrčímu vývoji, nikoli jako rigidní mechanismy vlastní sebereplikace.* Ukazuje to obrovské množství organizací, firem a platforem, které celou svou strukturu, organizační procesy a vnitřní kulturu budují jako živé systémy schopné pružně a zároveň rezilientně reagovat na vnější i vnitřní podněty. Každý člen, bez ohledu na svou pozici, v nich má vysoký stupeň autonomie, díky čemuž odpovědnost a vysoká profesionalita představují zcela přirozený důsledek důvěry, respektu a lidskosti, které prostupují všechny aspekty fungování tohoto typu adaptace organických principů do oblasti sociálního řízení. Podobným způsobem je možné tvořit i pokročilé vzdělávací instituce.[221]

Samotná přítomnost takového potenciálu však ještě neznamená, že by dnešní vzdělávací instituce byly ochotné takovou proměnu začít. Právě naopak – pokud se podíváme na současný univerzitní systém, jen stěží bychom si mohli představit větší kontrast mezi žádoucím a reálným stavem. Ačkoli UNESCO v Deklaraci věnované vyššímu vzdělávání pro 21. století potřebu orientace vzdělávacího procesu tímto směrem proklamovalo již v roce 1998, většina univerzit a vysokých škol tento klíčový rozměr jednoduše ignoruje a obecně lze říci, že dnešní vyšší vzdělávání z velké části ztratilo schopnost pozitivně působit na svět – *namísto vzdělání působícího zušlechťujícím způsobem na svět vidíme spíše svět, se všemi jeho nedostatky, působit na vzdělávání.*[222]

---

221 Pro hlubší vhled do širokého spektra možností tvorby a rozvíjení organizací jako živých učících se systémů, schopných propojovat vysokou míru individuální autonomie s kolektivní inteligencí, adaptabilitou a reziliencí, viz: Laloux 2016, Meadowsová 2015, ale také Hutchins a Stormová 2019.

222 Deklarace (UNESCO 1998) představuje velkou vizi regenerace vyššího vzdělávání, akademického výzkumu a života společnosti jako takového. Úloha vyššího vzdělávání při aktivní podpoře udržitelného rozvoje a všestranného rozvoje celého lidského společenství je v ní vnímána jako klíčová (§ 1, § 2f). Za tímto účelem by v programech orientovaných na dlouhodobé cíle a potřeby společnosti měly být ve výraznější míře podporovány interdisciplinární a transdisciplinární přístupy (§ 5a). Vyšší vzdělávání by v konečném důsledku mělo sloužit snaze o vytvoření nové společnosti bez násilí a vykořisťování, tvořené vysoce motivovanými a integrovanými individualitami inspirovanými láskou k lidstvu a vedenými moudrostí (§ 6d). Deklarace stejně jasně poukázala

Současné vzdělávací systémy, včetně těch nejprestižnějších, jsou do značné míry postaveny na modernistickém materialistickém paradigmatu a multidisciplinární logice, v níž jednotlivé oblasti poznání existují vedle sebe, avšak jen zřídka vstupují do hlubší integrace. V tom lepším případě je výsledkem masová produkce vysoce kvalifikovaných specialistů, kteří jsou zároveň pozoruhodně neschopní uchopit komplexní systémové problémy v jejich celistvosti, v tom horším případě se vzdělávání stává nástrojem reprodukce samotných kulturních, ekonomických a politických vzorců, které jsou příčinou současné krize. Pokud existuje jedno slovo, které tento model vystihuje, je jím *odpojenost* – mezi disciplínami, mezi člověkem a přírodou, mezi poznáním a smyslem, mezi individuálním a společenským rozměrem života.

Tento deficit nezměnily ani postmoderní a technooptimistické modely vzdělávání. I když v některých aspektech standardní modernistické paradigma přesáhly, na fundamentální rovině jsou jím stále definovány, což znamená, že proces vzdělávání nadále vnímají především optikou různých variací materialismu (v případě postmoderního modelu je to subtilnější, nuancovanější a pluralističtější, v případě technofuturistického modelu je to velmi explicitní). Oba zároveň setrvávají v reduktivním pojetí člověka, jehož přirozenost je definována především sociopolitickými nebo technologickými rámci, nikoli jeho existenciální touhou po hlubším smyslu a naplnění. Právě proto jim chybějí adekvátní nástroje umožňující skutečnou transformaci lidského charakteru. To je hlavní důvod, proč v konečném důsledku podporují nebo dokonce prohlubují společenský status quo založený na výrobě, spotřebě a plošně prožívaném odcizení.

Výsledkem je, že mladé generace, jejichž ruce budou formovat budoucí podobu našeho světa, vycházejí ze škol nejen bez dostatečně rozvinuté morální imaginace a schopnosti etického rozlišování, ale také bez základních

na to, že ve světě, který prochází rychlými změnami, je třeba vytvořit nové paradigma vyššího vzdělávání založené na intimním propojení mezi akademickou obcí a širší společností (§ 9a). Aby bylo možné těchto cílů dosáhnout, bude pravděpodobně nutné s použitím vhodných metod od základů přepracovat kurikulum tak, aby byly školy schopné nabídnout více než jen čistě kognitivní zvládnutí jednotlivých disciplín (§ 9c). Smutná realita akademického života více než 20 let po vydání této deklarace ukazuje, že nás čeká ještě velmi dlouhá cesta.

koncepčních nástrojů umožňujících orientaci v mnohovrstevnatých společenských výzvách a vědomou účast na jejich tvořivém překonávání. To má samozřejmě dopad i na kvalitu a realizační možnosti kulturně-kreativní scény. Přestože každá iniciativa či organizace zpravidla má svou vlastní formu vnitřního vzdělávání, jíž tento deficit plošného vzdělávacího systému do jisté míry vyvažuje, primárně jde o specializované vzdělávání zaměřené na replikaci jejich specifické identity. Vzdělávací instituce zaměřené na kultivaci systémové inteligence, rozvoj světoobčanské identity a vědomou přípravu člověka na úlohu tvůrce civilizačních proměn zatím v podstatě neexistují. *Krize naší doby proto není jen krizí ekonomiky, politiky či životního prostředí. Je zároveň krizí civilizačního učení – krizí společnosti, která ztratila schopnost systematicky připravovat člověka na tvůrčí účast na dalším sebevývoji.*

Pokud svět něco potřebuje, je to právě vytváření integrálních vzdělávacích institucí pojatých jako konstantně se učící a vyvíjející systémy, zakořeněné v transparadigmatickém participativním chápání skutečnosti a živém dialogu mezi širokým spektrem legitimních náhledů na svět (včetně materialismu), které jsou vnímány jako jedinečné, navzájem se doplňující brány k poznávání různých vrstev mnohorozměrné, fundamentálně propojené reality. Namísto dekonstrukce modernistického civilizačního příběhu bez vytvoření funkční alternativy (postmoderní vzdělávací model) nebo jeho nahrazení technologickou fixací (technooptimistický vzdělávací model) by jejich základem byl skutečně nový civilizační příběh vyvěrající z neredukovatelné hloubky lidského vědomí a jeho živého vztahu se světem. Organicky by integroval předmoderní tradice moudrosti se současnou vědou a filosofií, lidské Já by opětovně propojoval se světem, vědomosti se smyslem, jednotlivce s komunitou a lidstvo s přírodou. Vnitřní rozvoj podporující kultivaci charakteru, moudrosti, etického rozlišování a existenciální orientace by v něm nepředstavoval volitelný doplněk profesionální kompetence, ale centrální základ, z něhož se rozvíjí nejen odbornost, ale také všechny tvůrčí občanské projevy.[223] Toto je nezbytný základ, který

223 Z obsahového hlediska jsou těmto kritériím zřejmě nejblíže Schumacher College ve Velké Británii a California Institute of Integral Studies ve Spojených státech. Obě instituce v době svého kvalitativního vrcholu představovaly světovou špičku v oblasti holistických studií a integrálního vzdělávání. Schumacher College nabízela možnost magisterského

regenerativní civilizace potřebuje pro vlastní kulturní reprodukci a mezigenerační přenos celého spektra svého transformačního potenciálu.

Jak by se tyto principy mohly promítnout do podoby konkrétního vzdělávacího modelu? Jak by mohl vypadat třístupňový systém bakalářského, magisterského a doktorského studia, jehož primárním cílem by nebyla produkce pracovní síly, ale kultivace tvůrčích individualit schopných tvůrčí účasti na regeneraci světa?

Hlavním cílem bakalářského stupně by nebylo připravovat specializované odborníky, ale kultivovat systémovou inteligenci ukotvenou v architektuře souvislostí mezi jednotlivými oblastmi lidské zkušenosti. Ta představuje nejen bázi, z níž vyrůstají všechny navazující holistické specializace, ale také východisko k formování zralé, vědomě nesené světoobčanské identity. Studenti by se v rámci tohoto stupně zaměřovali především na rozvoj vlastní osobnosti – aktivace jedinečných osobních darů by šla ruku v ruce s kultivací bohatého spektra inteligencí, které posilují tvůrčí schopnost v okolním světě vnímat spíše vzorce než fragmenty, spíše příčiny než symptomy a spíše možnosti než omezení. Zároveň by se učili svět vnímat jako síť vztahů, kulturní a duchovní dějiny lidské civilizace jako velké zrcadlo individuálních vývojových procesů a psychologii, ekologii, ekonomiku, kulturu a politiku jako vzájemně propojené aspekty jedné reality. Cílem by nebylo samoúčelné shromažďování informací, ale rozvoj metaschopnosti myslet v celcích, orientovat se v komplexitě a nacházet smysluplné místo vlastního života v širším kontextu společenského a planetárního vývoje. Objevování kolektivního a individuálního rozměru lidské psyché by bylo intenzivně provrstveno uměleckou tvorbou, rozvojem tělesné zdatnosti, integračními ponory, komunitními procesy a týmovými projekty. Teprve z takového robustního základu lze učinit skutečně vědomou volbu specializace, jejímž prostřednictvím člověk rozvíjí pokročilé kompetence v souladu se svým životním posláním.

Účelem magisterského stupně by bylo navázat na integrativní základy rozvojem pokročilých odborných kompetencí potřebných pro regenerativní působení ve zvolené oblasti života. V úvodní fázi formování systému by proto bylo prioritou etablování programů zaměřených na klíčové oblasti civilizační transformace: integrální filosofii a kulturu, politický leadership a občanskou participaci, tvorbu komunit a rozvoj organizací, ekonomii a alternativní finanční systémy, ekologii a regenerativní správu planety, umění a angažovanou tvorbu a zdraví a seberozvoj. Tyto základní oblasti by následně měly být doplněny o další linie společenské transformace. Každý magisterský program by byl koncipován jako živá laboratoř pro regenerativní budoucnost, v níž se propojují teorie, praxe a osobnostní rozvoj. Studenti by se svou odbornost učili rozvíjet v různých měřítkách: od lokalizovaných, kontextově citlivých intervencí až po strategie, které ovlivňují instituce, plošné politiky a narativy. Důraz by byl kladen na schopnost představit si, navrhnout a následně facilitovat regenerativní postupy, které obnovují a transformují, namísto toho, aby pouze optimalizovaly existující systémy. Tímto způsobem by magisterské programy studenty připravovaly nejen na to, aby byli schopni reagovat na kritické výzvy ve svých příslušných oborech, ale také na to, aby dokázali působit jako integrativní lídři změny schopní rozpoznávat vznikající možnosti budoucího vývoje, slaďovat odbornou kompetenci s etickou odpovědností a přispívat k dlouhodobé regeneraci systémů, na nichž závisí život.

Stupeň doktorského studia by představoval přirozený prostor pro propojování poznatků, zkušeností a inovací vznikajících v jednotlivých oblastech regenerativní kultury do podoby životaschopných civilizačních strategií

---

vzdělání v holistických specializacích Ekologický design, Holistická věda, Přechodová ekonomika a Angažovaná ekologie, v roce 2024 však zanikla. CIIS stále působí a je institucionálně výrazně robustnější – tvoří ji Fakulta vědomí a transformace s obory Antropologie a sociální změna, Východní a západní psychologie, Ekologie, spiritualita a náboženství, Lidská sexualita, Interdisciplinární umění a Filosofie, kosmologie a vědomí a Fakulta profesionální psychologie a zdraví se specializacemi Aplikovaná psychologie, Klinická psychologie, Poradenská psychologie, Tvořivé umění a budování komunity a Integrální studium zdraví – a vedle magisterského studia nabízí také doktorské vzdělávání. Obě tyto pionýrské instituce sehrály nesmírně významnou historickou roli. Jako vzdělávací průkopníci první generace však nepřekonaly některé limity zděděné ze starších akademických modelů. Zároveň se ani jedné nepodařilo vytvořit dostatečně robustní sítě absolventů schopné přetavit jejich vzdělávací vizi do podoby celosvětového regenerativního hnutí založeného na koordinovaných lokalizovaných iniciativách a vzdělávacích centrech. Podobně orientovaných akreditovaných vzdělávacích platforem je na světě samozřejmě více, v drtivé většině případů však jde o izolované obory nebo fakulty zaměřené na specifické holisticky orientované specializace. Žádná z nich nenabízí plně integrální vzdělávání postavené na živých cyklech *od vize k akci*, které by svou kvalitou a komplexností mířilo na potřeby, na něž jsem poukázal.

a vizí. Těžištěm by byla kultivace designové inteligence schopné vytvářet nové civilizační vzorce a formovat koncepční, etické a strukturální základy, na nichž může vzniknout regenerativní civilizace. Z tohoto těžiště by vyrůstala centrální otázka celého vzdělávání: *Jak vědomě designovat, spravovat a rozšiřovat regenerativní systémy v podmínkách komplexity, hluboké nejistoty a zrychlujících se změn?* Akademický výzkum by zde nepředstavoval cíl sám o sobě, ale nástroj sloužící vývoji nových metodologií systémové změny, designu vyvíjejících se institucionálních architektur a implementaci společenských inovací schopných na globální, státní, regionální i lokální úrovni podporovat regenerativní posuny. Absolvent by byl nejen výzkumníkem, ale zároveň také systémovým designérem a inovátorem, kulturním lídrem, inspirátorem a spolutvůrcem nových forem společenského života. *Vzdělávání a společenská realita, které dnes představují dva oddělené světy, by konečně tvořily funkční, propojenou a navzájem se stimulující jednotu.*

Přestože povrchová vrstva této posloupnosti: kultivace vědomí schopného vidět a chápat celek → kultivace kompetencí potřebných pro tvůrčí působení v konkrétní oblasti → kultivace schopnosti designovat podmínky, v nichž mohou rozkvétat celé systémy, představuje základní architekturu vzdělávání pro regenerativní budoucnost, v hlubší vrstvě tato posloupnost zároveň zachycuje trajektorii vývoje a aktivace vyššího tvůrčího potenciálu, který se v různé míře ukrývá uvnitř každého člověka. Ačkoli vytvoření institucionalizovaného vzdělávacího prostředí sloužícího jako iniciační inkubátor, v němž by se oba tyto aspekty mohly proplétat a navzájem podporovat, představuje z administrativně-byrokratického a finančního hlediska značnou výzvu, není to nic nedosažitelného, obzvláště v kontextu prohlubující se systémové krize a rostoucí společenské potřeby obrovského množství vizionářů, tvůrců, uzdravovatelů a milovníků života všech možných druhů. Vytvoření takové přelomové vzdělávací inovace v podobě první prototypové univerzity, která by zároveň sloužila jako garantka pro své mezinárodní pobočky vznikající v každé zemi s dostatečnou expertní základnou lektorů, je strategickou nezbytností, protože *bez takových podpůrných ohnisek kultivujících v tvůrčích lidech holistickou odbornost prostoupenou mravní odvahou, vysokými ideály a ochotou spoluvytvářet krásnější lidský svět se regenerativní budoucnost bude rodit jen velmi obtížně.*

Alternativou (a zároveň klíčovým doplňkem) k ukotvení vzdělávání pro budoucnost na univerzitní úrovni je jeho posunutí o jednu úroveň níže – v podobě sítě středních škol zaměřených na integrální studia a tvůrčí design. Takto zaměřené čtyřleté studium může bez problémů pokrýt všechny aspekty výše představeného bakalářského stupně a v případě, že by bylo doplněno jednoletým nebo dvouletým pomaturitním vzděláváním zaměřeným na úvod do zvolené holistické specializace pokrývající první rok magisterského studia, mohli by absolventi takových středních škol následně nastoupit i na zcela konvenční univerzity, protože s tak robustním základem se i v jejich zastaralých rámcích budou schopni vypracovat na vysoce kompetentní holistické experty. Tento model je podstatně snadněji realizovatelný než plně rozvinutá univerzitní soustava a tím, že se zaměřuje na mladé lidi ve věku 15–19 let, kteří si v tomto období zcela přirozeně formují podstatnou část osobní identity a celkového vidění světa, může být dopad vzdělávání na jejich vývoj podstatně hlubší než v případě, že se s impulzem regenerativní kultury setkají až na univerzitní úrovni.

Je ale možné i to, že podpora z etablovaného systému pro vytvoření takového vzdělávání nebude možná ani na univerzitní, ani na středoškolské úrovni, protože v něm už jednoduše nezůstalo dostatek zdravých částí schopných podpořit vývoj směrem k regenerativní civilizaci. Že iniciační prostory, v nichž by bylo možné v lidech probouzet jejich vrcholný tvůrčí potenciál, bude třeba od základů vytvořit mimo limity etablovaného systému, prostřednictvím experimentálních forem vzdělávání spojeného s určitým druhem „integrálního hackingu“ či „regenerativního pirátství“, které budou, podobně jako velké kulturní inovace minulosti, nuceny hledat nové nevyšlapané cesty tam, kde ty staré přestaly sloužit životu. V takovém případě bude třeba vyvinout minimalistické variace takového iniciačního vzdělávání adaptované na náročné podmínky systémové periferie, které by však stále dokázaly zprostředkovat kvalitu potřebnou pro velký skok za „hranice možného“. To, že i taková cesta může být životaschopná, naznačují četné experimenty vznikající na periferii současného systému včetně iniciativ, na nichž jsem se sám tvůrčím a realizačním způsobem podílel.[224]

224 Příkladem je jednoletý vzdělávací program *Nový príbeh* realizovaný na Slovensku Inštitútom Gaia jako inkubátor vzdělávacího a projektového ekosystému zaměřeného na

Věřím však, že ve hře jsou stále i první dvě zmíněné možnosti, které (obzvláště v případě jejich synergického propojení) umožňují oslovit a pozitivně proměnit mnohem širší spektrum lidí. A právě to je třeba – něco natolik zásadního, jako je tvůrčí práce s velkými systémovými výzvami přítomnosti, si totiž vyžaduje živou spolupráci mezi všemi kulturními proudy a sociálními vrstvami, kterým záleží na společné budoucnosti. Plošně rozšířené posuny ve vidění světa a hodnotové a behaviorální změny vedoucí k regenerativní civilizaci nastanou, jen pokud se na nich svými aspiracemi budou podílet všechny zdravé aspekty předmoderního, moderního, postmoderního i transmoderního světa. Autentická inkluze tohoto nesmírného bohatství je koneckonců podstatou integrální struktury vědomí.

Jakkoli mohou všechny výzvy, před nimiž stojíme, působit tíživě, je důležité si připomínat, že jejich hlubší smysl je pozitivní – v nás všech stimulovat tvůrčí akt znovuvynalezení toho, co znamená být člověkem. Podobným procesem jsme již jako druh v minulosti prošli nesčetněkrát. Každý výtrysk tvořivosti, který vzplanul v odezvě na dobové výzvy a vedl k rozkvětu nějaké historické civilizace, byl postaven právě na takovém tvůrčím

kultivaci systémového myšlení ukotveného v integrální struktuře vědomí. Prototyp tvořený osmi desetitýdenními kurzy a deseti víkendovými workshopy byl spuštěn v roce 2019, před vypuknutím pandemie covidu-19. Jeho absolventi rozvíjeli projektové linie zaměřené na regeneraci krajiny, organizací a vědy, jakož i na založení střední školy integrálních studií a tvůrčího designu. Polarizační turbulence pandemie však zasáhly i tento křehký zárodek regenerativní kultury, který se pod rostoucími tlaky nakonec rozpadl. Stupňující se společenské napětí, rozpad mezilidských vztahů a přesun pozornosti od společenských k osobním procesům znemožnily jeho obnovu, protože jeho podstatou bylo právě propletání osobního a civilizačního rozměru zkušenosti. Přestože byl program koncipován jako finančně a organizačně úsporná verze univerzitního studia, i tento minimalistický model narazil na své limity. Jeho úspěšná realizace totiž vyžaduje prostředí, které aktivně hledá možnosti realizace v metaparadigmaticko-civilizačním kontextu. Předpokládá tedy přítomnost zárodku zralé tvořivé minority, jehož formování však narůstající fragmentace společenského i osobního prostoru mimořádně ztěžuje. Designové rámce této iniciativy však zůstávají pořád aktuální a mohou sloužit jako inspirace pro další tvůrčí snahy: https://institutgaia.sk/studium/. *Radikálně nové přístupy schopné zapustit kořeny v ochuzeném společenském substrátu nevyhnutelně vznikají prostřednictvím dlouhodobých iterativně-evolučních procesů učení se z vlastních neúspěchů a nezlomného odhodlání pokoušet se o nemožné.*

vzepětí, kdy daná společnost místo úsilí o zachování statu quo dokázala vstoupit do role „poutníka" překračujícího hranice známého a otevírajícího horizonty nových možností. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že zatímco v minulosti k takovému procesu znovuzrození docházelo v civilizacích s lokálním nebo regionálním rozsahem, metamorfóza, do níž jsme ponořeni dnes, je zasazena do mnohem rozsáhlejšího kontextu – stojíme před úkolem vytvořit na celoplanetární úrovni základ pro regenerativní civilizaci, jejíž podstatou by byl rozvoj vyššího lidského potenciálu a služba Životu.

> „Jako evoluční aktivisté můžeme vystoupit z oddělenosti do vědomí, v němž víme, že jsme součástí věčně tvůrčí činnosti univerza a že naše moc je tvůrčí mocí univerza, která působí skrze nás, a že máme důležitou práci, skutečně důležité poslání, jehož jsme součástí. Jsme očima, ušima, rukama, nohama, srdcem a myslí tvůrčí moci univerza, která v našem světě právě v této době vytváří první udržitelnou, vědomě se rozvíjející civilizaci na této planetě. Každé rozhodnutí, které učiníme – včetně toho, jak strávíme tento vzácný okamžik, kam vložíme svou vzácnou energii, s jakými vzácnými lidmi spolupracujeme a jak s nimi pracujeme – všechna tato rozhodnutí vytvářejí spektrum toho, co je pro nás právě nyní možné. … Vy a já jsme touto mocí, v této moci, z této moci. Vítejte doma. Jsme v tom všichni společně, zaštítěni největší tvůrčí mocí. Pusťme se do práce, tak vědomě, v souladu a společně, jak jen dokážeme." (Atlee 2009, s. 33–34)

Být vědomou součástí této proměny je nesmírná výsada. Přestože každý z nás v sobě nese i nezvládnuté aspekty, které naše největší dary často zastiňují, jejich hlavním účelem je sloužit jako odrazový můstek ke skutečné duchovní velikosti. Zralost se formuje v každodenně rozpalované výhni vnitřního zápasu o tu nejlepší verzi nás samých, jakou se reálně můžeme stát, a naše prohry se na ní podílejí ve stejné míře jako naše vítězství. Pokud někým jsme, jsme tvůrci, objeviteli a vynálezci schopnými přetvářet svou skutečnost do nespočtu podob Dobra, Pravdy a Krásy. A jsme milovníky, obnovovateli a ochránci Života. Pokud se vás cesta stránkami této knihy dotkla, pokud ve vás probudila touhu tento rozměr lidskosti proměňovat v něco, čím se chcete každým nádechem a výdechem stále více stávat – pro vás samotné, pro ty, kteří přicházejí, i pro svět, jehož jsme součástí – budu rád, pokud se ozvete: vladobotka@gmail.com.

BIBLIOGRAFIE

Knihy, monografie, kapitoly a ostatní neperiodické zdroje

ADAMS, Robert: *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates*. Chicago: University of Chicago Press, 1981.

ADLER, Alfred: *Understanding Human Nature*. Eastford: Martino Fine Books, 2010.

ANDERSONOVÁ, Kat M.: *Tending the Wild: Native American Knowledge and the Management of California's Natural Resources*. Berkeley: University of California Press, 2013.

ALIGHIERI, Dante: *Božská komedie*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.

ALPERSOVÁ, Svetlana: *The Art of Describing: Dutch Art in the Seventeenth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

ARISTOTELÉS: *Etika Nikomachova*. Praha: Peter Rezek, 2009.

ARISTOTELÉS: *Metafyzika*. Praha: Peter Rezek, 2008.

ARISTOTELÉS: *Politika*. Praha: Peter Rezek, 2025.

ATLEE, Tom: *Reflections on Evolutionary Activism*. Eugene: CreateSpace. 2009.

BARKUR, Sudarshan K., SCHACHT, Sigurd a SCHOLL, Johannes: *Deception in LLMs: Self-Preservation and Autonomous Goals in Large Language Models*. arXiv, 2025.

BÁRTA, Miroslav a kol.: *Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur*. Praha: ACADEMIA, 2013.

BENES, Jaromir a KUMHOF, Michael: *The Chicago Plan Revisited. IMF Working Paper WP/12/202*. International Monetary Fund. 2012.

BERGSON, Henri: *Dva zdroje morálky a náboženství*. Praha: Vyšehrad, 2007.
BERGSON, Henri: *Creative Evolution*. London: Macmillan & Co., 1922. s. IX-XII.
BERLIN, Brent a KAY, Paul: *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press, 1969.
Bhagavadgíta. Liberec: Santal. 1998.
BKA. *Kriminalität im Kontext von Zuwanderung 2022*. Wiesbaden: BKA, 2023.
BOHM, David: *Wholeness and the Implicate Order*. London: Routledge, 1980.
BRÅ – Swedish National Council for Crime Prevention. Segregation and Crime: *A Study of Spatial Differences in Registered Crime*. Stockholm: Brå, 2018.
BROWN, Peter: *The World of Late Antiquity AD 150–750*. London: Thames & Hudson, 1971.
BRZEZINSKI, Zbigniew: *Veľká šachovnica*. Bratislava: Ikar. 2022.
BURTT, Edwin A.: *The Metaphysical Foundations of Modern Science*. New York: Dover Publishers. 2003.
CAHILL, Thomas: *Jak Irové zachránili civilizaci*. Praha: Pragma. 2001.
CAMILLE, Michael: *Image on the Edge: The Margins of Medieval Art*. London: Reaktion Books, 1992.
CAMPBELL, Joseph: *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Argo, 2017.
CASE, Anne a DEATON, Angus: *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 2020.
CASSIRER, Ernst: *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press, 1992.
CASTLEDEN, Rodney: *Minoans: Life in Bronze Age Crete*. London: Routledge, 1990.
CLARK, Christopher: *The Sleepwalkers – How Europe Went to War in 1914*. New York: Harper Perennial, 2014.
COMTE, Auguste: *Introduction to Positive Philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1988.
COOMARASWAMY, Ananda K.: *The Transformation of Nature in Art*. Brooklyn: Angelico Press, 2016.
COURTOIS, Stéphane a kol.: *Čierna kniha komunizmu*. Bratislava: Agora, 1999.
CSIKSZENTMIHALYI, Mihaly: *Flow: Psychológia optimálneho prežívania*. Bratislava: Citadella, 2015.
DAVIES, Jamie A.: *Life Unfolding*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
DAVIS, Mike: *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World*. London: Verso, 2017.
DAWKINS, Richard: Viruses of the Mind. In: DAHLBOM, Bo (ed.): *Dennett and His Critics*. Oxford: Blackwell, 1993.
DAWSON, Christopher: Toynbee's Study of History: The Place of Civilizations in History. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 129-139.
DE RUGGIERO, Guido: *The History of European Liberalism*. Boston: Beacon Press, 1959.
DENEVAN, William M. (ed.): *The Native population of the Americas in 1492*. Madison: University of Wisconsin Press, 1992.
DERRIDA, Jacques: *Gramatológia*. Praha: Archa, 1999.
DESMET, Mattias: *The Psychology of Totalitarianism*. London: Chelsea Green Publishing, 2022.
DIAMOND, Jared: *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. London: Penguin Books, 2006.
DOSTOJEVSKIJ, Fjodor M.: *Zločin a trest*. Praha: Lidové nakladatelství. 1977.
ECKHART, Mistr: *The Complete Mystical Works of Meister Eckhart*. New York: The Crossroad Publishing Company, 2009.
ECKHART, Mistr: *The Essential Sermons, Commentaries, Treatises and Defense*. Mahwah: Paulist Press, 1981.
EDDINGTON, Arthur S.: *The Nature of the Physical World*. London: Macmillan & Co. 1929.
EISENSTEIN, Charles: *Klíma: Nový príbeh*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2020.
ELIADE, Mircea: *Dejiny náboženských predstáv a ideí I*. Bratislava: AGORA, 1995.
ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2024.
ELIOT, Thomas S.: *Pustatina*. Praha: Odeon, 1967.
ELVIN, Mark: *The Pattern of the Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press, 1973.
EMERSON, Ralph W.: *Selected Prose and Poetry*. New York: Rinehart & Company, 1959.
EPIKUROS: *O šťastnom živote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1989.
Epos o Gilgamešovi. Bratislava: Tatran, 1972.
ERIKSON, Erik H.: *Insight and Responsibility*. New York: W. W. Norton & Company, 1964.
European Research Area Board (ERAB): *Preparing Europe for a New Renaissance: A Strategic View of the European Research Area*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.

European Research Area Board (ERAB): *Realising the New Renaissance – Policy Proposals for Developing a World-class Research and Innovation Space in Europe 2030*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
European Research Area Board (ERAB): *The New Renaissance: Will it Happen? – Innovating Europe out of the Crisis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
EVANS, Arthur: *The Palace of Minos, vol. I.-IV.* London: Macmillan & Co., 1921–1935.
FARMER, Stephen A.: *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486)*. Binghamton: Medieval & Renaissance Texts & Studies, 1998.
FEUERSTEIN, Georg: *Structures of Consciousness – The Genius of Jean Gebser.* Lower Lake: Integral Publishing, 1987.
FEYERABEND, Paul K.: *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora, 2001.
FLOSS, Pavel: *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Praha: Vyšehrad, 2004.
FRANKL, Viktor E.: *A přesto říct životu ano.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
FREUD, Sigmund: *The Ego and the Id.* New York: W. W. Norton & Company, 1990.
FROMM, Erich: *Man for Himself: An Inquiry into the Psychology of Ethics*. New York: Holt Paperbacks, 1990.
FROMM, Erich: *Mít, nebo být?* Praha: Portál, 2020.
GAY, Peter: *Modernism: The Lure of Heresy*. New York: W. W. Norton & Company, 2008.
GÁNDHÍ, Mohándás K.: *Môj experiment s pravdou*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988.
GEBSER, Jean: *The Ever-Present Origin*. Athens: Ohio University Press, 1984.
GEYL, Pieter: Toynbee's System of Civilization. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 39-72.
GIBBON, Edward: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire (ed. D. Womersley)*. London: Penguin Books, 2005.
GLOBAL FINANCIAL INTEGRITY: *Financial Flows and Tax Havens: Combining to Limit the Lives of Billions of People.* Global Financial Integrity, 2016.
GLOBAL JUSTICE NOW: *Gates Foundation: Global Justice Now Report*. Global Justice Now, 2016.
GRAEBER, David: *Bullshit Jobs*. New York: Simon & Schuster, 2018.

GRAEBER, David: *Debt: The First 5,000 Years*. New York: Melville House, 2011.
GRAEBER, David a WENGROW, David: *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2021.
GREGORY, Lady Augusta: *Gods and Fighting Men*. London: John Murray, 1904.
GROF, Stanislav: *Psychologie budoucnosti*. Praha: Argo, 2007.
GUÉNON, René: *The Crisis of the Modern World*. Hillsdale: Sophia Perennis, 2004.
GUINGRICHOVÁ, Rose E. a GRAZIANO Michael S. A.: *A Longitudinal Randomized Control Study of Companion Chatbot Use: Anthropomorphism and Its Mediating Role on Social Impacts. arXiv, 23. 9.* 2025.
HAIDT, Jonathan: *Morálka lidské mysli*. Praha: dybbuk, 2013.
HALEVI, Shimon: *Adam a kabalistický strom*. Praha: Volvox Globator, 2001.
HARARI, Yuval N.: *Homo Deus*. London: Vintage, 2017.
HARARI, Yuval N.: *Sapiens*. London: Vintage, 2015.
HARDOONOVÁ, Deborah, FUENTES-NIEVA, Ricardo a AYELEOVÁ, Sophia: *An Economy for the 1 %: How Privilege and Power in the Economy Drive Extreme Inequality and How This Can Be Stopped.* Oxfam International, 2016.
HAWKEN, Paul: *Blessed Unrest: How the Largest Social Movement in History Is Restoring Grace, Justice, and Beauty to the World*. New York: Penguin Publishing Group, 2008.
HEGEL, Georg W. F.: *Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová Tiskárna Pelhřimov, 2004.
HERDER, Johann G.: *Philosophical writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
HÉSIODOS: Práce a dni. In: *Železný věk*. Praha: Odeon, 1976.
HICKEL, Jason: *Propast*. Praha: PeopleComm, 2023.
HILLMAN, James a VENTURA, Michael: *Máme za sebou sto let psychoterapie, a svět je stále horší*. Praha: Malvern, 2016.
HOBBES, Thomas: *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press, 1929.
HODGSON, Marshall G. S.: *The Venture of Islam. Volume II: The Expansion of Islam in the Middle Periods*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
HODGSON, Marshall G. S.: *The Venture of Islam. Volume III: The Gunpowder Empires and Modern Times*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
HONNETH, Axel: *Odvrácená strana spravedlnosti: Habermas a etická výzva postmoderny*. Praha: Filosofia, 1995.
HUTCHINS, Giles a STORMOVÁ, Laura: *Regenerative Leadership: The DNA of life-affirming 21st century organizations.* Tunbridge Wells: Wordzworth

Publishing, 2019.
CHOMSKY, Noam: *Kdo vládne světu?* Praha: Karolinum, 2019.
CHOMSKY, Noam: *The Common Good*. Monroe: Odonian Press, 1998.
CHRISTIAN, David: *Origin Story*. London: Penguin Books, 2019.
CHU, Minh Duc et al.: Illusions of Intimacy: *Emotional Attachment and Emerging Psychological Risks in Human-AI Relationships. arXiv, 16. 5.* 2025.
IBN KHALDŪN, Abū Zayd: *The Muqaddimah: An Introduction to History*. Princeton: Princeton University Press, 2015.
INGHAM, Geoffrey: *The Nature of Money*. Cambridge: Polity, 2004.
JASPERS, Karl: *The Origin and Goal of History*. New Haven: Yale University Press, 1965.
JEANS, James: *The Mysterious Universe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1937.
JUNG, Carl G.: *Psychology and Religion*. New Haven: Yale University Press, 1960.
JUNG, Carl G.: The Undiscovered Self, In: *Collected Works of Carl Gustav Jung, vol. 10*. Princeton: Princeton University Press, 1970.
JUNG, Carl G.: Wotan. In: *Collected Works, vol. X. – Civilization in Transition*. Princeton: Princeton University Press, 2024. s. 179-193.
KAKUAN SHIEN: The Ten Oxherding Pictures. In: SUZUKI, D. T.: *Manual of Zen Buddhism*. London: Eastern Buddhist Society, 1934. s. 150–171.
KAPLAN, Aryeh: *Sefer Jecira – Kniha stvoření v teorii a praxi*. Praha: Volvox Globator, 2021.
KENNEDY, Robert F. Jr.: *Real Anthony Fauci: Bill Gates, Big Pharma, and the Global War on Democracy and Public Health*. New York: Skyhorse Publishing, 2021.
KISSINGER, Henry: *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1995.
KISSINGER, Henry A., SCHMIDT, Eric a HUTTENLOCHER, Daniel: *The Age of AI: And Our Human Future*. New York: Little, Brown and Company, 2021.
KUHN, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
KURZWEIL, Ray: *The Age of Spiritual Machines*. New York: Viking, 1999.
KURZWEIL, Ray: *The Singularity is Near*. London: Penguin Books, 2005.
LAITMAN Michael: *Kniha Zohar*. Praha: Volvox Globator, 2011.
LALOUX, Frederic: *Budoucnost organizací*. Praha: PeopleComm, 2016.
LARSON, Edward J.: *Evolution – The Remarkable History of a Scientific Theory*. New York: Modern Library, 2006.
LATOUR, Bruno: *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram, 2003.
LEAN, Tangye: A Study of Toynbee. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 12–38.
LOBOTKA, Vladimír: *Cesta k zjednotenému kozmu.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2016.
LOEWE, Michael a SHAUGHNESSY, Edward (eds.): *The Cambridge History of Ancient China*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
LOVINS, Amory: *How Not to Parachute More Cats.* Snowmass: Rocky Mountain Institute, 1996.
LUKIANOFF, Greg a HAIDT, Jonathan: *The Coddling of the American Mind*. London: Penguin Books, 2019.
LYOTARD, Jean-François: Postmoderní situace. In: *O postmodernismu.* Praha: Filosofia, 1993. s. 95–202.
MACHIAVELLI, Nicolo: *Discourses on the First Decade of Titus Livy*. Whitefish: Kessinger Publishing, 2004.
MARX, Karl: The Materialist Conception of History. In: GARDINER, Patrick: *Theories of History*. New York: The Free Press of Glencoe, 1963. s. 126-132.
MASLOW, Abraham H.: *Motivace a osobnost*. Praha: Portál, 2021.
MASLOW, Abraham H.: *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014.
MASLOW, Abraham, H.: *Religions, Values, and Peak-Experiences.* Charlotte: Stellar Books, 2014.
MASLOW, Abraham H.: *The Farther Reaches of Human Nature*. London: Penguin Books, 1976.
MATÉ, Gábor: *V říši hladových duchů*. Praha: PeopleComm, 2023.
MATURANA, Humberto: *La objetividad. Un argumento para obligar.* Santiago: Dolmen, 1997.
MCNEILL, William H.: *The Rise of the West.* Chicago: University of Chicago Press, 1991.
MEADOWSOVÁ, Donella: *Thinking in Systems.* Vermont: Chelsea Green, 2015.
MEYER, Gerald J.: *A World Undone – The Story of the Great War.* New York: Bantam, 2007.
MICHELL, Humfrey: Herr Spengler and Mr. Toynbee. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 77-88.

MILLENNIUM ECOSYSTEM ASSESSMENT: *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington. DC: Island Press, 2005.
MIRANDOLA, Pico della: *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2006.
MORIN, Edgar: *Seven Complex Lessons in Education for the Future*. Paris: UNESCO, 2001.
MUMFORD, Lewis: *Technics and Civilization*. Chicago: University of Chicago Press, 2010.
NHAT HANH, Thich: *The Heart of Understanding*. Fitchburg: Parallax Press, 1988.
NIETZSCHE, Friedrich: *The Gay Science*. New York: Random House, 1974.
NKRUMAH, Kwame: *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. London: Panaf Books, 2009.
OECD: *International Migration Outlook 2023*. Paris: OECD Publishing, 2023.
ORTEGA Y GASSET, José: The Dehumanization of Art. In: *The Dehumanization of Art and Other Essays on Art, Culture, and Literature*. Princeton: Princeton University Press, 2019, s. 1–54.
OVERSEAS BASE REALIGNMENT AND CLOSURE COALITION: *U.S. Military Bases Overseas: Fact Sheet*. Overseas Base Realignment and Closure Coalition, 2024.
OXFAM INTERNATIONAL: *Just 8 Men Own Same Wealth as Half the World*. Oxfam International, 2017.
O'SHAUGHNESSY, Arthur W. E.: Ode. In: *Music and Moonlight*. London: Chatto and Windus, 1874.
PAPEŽ FRANTIŠEK: *Laudato Si': On Care for Our Common Home*. Vatican City: The Holy See, 2015.
PETIŠKA, Eduard: *Staré řecké báje a pověsti*. Praha: Albatros, 1986.
PIAGET, Jean: *Psychologie inteligence*. Praha: Portál, 1999.
PLATÓN: Ústava. In: *Spisy IV*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
PLATÓN: Listy. In: *Spisy V*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
PLÓTÍNOS: *The Enneads*. London: Penguin Books, 1991.
POGGE, Thomas: *Politics as Usual: What Lies Behind the Pro-Poor Rhetoric*. Cambridge: Polity Press, 2010.
POLLITT, Jerome J.: *Art and Experience in Classical Greece*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
POLLITT, Jerome J.: *Art in the Hellenistic Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
PRIGOGINE, Ilja a STENGERSOVÁ, Isabelle: *Řád z chaosu*. Praha: Mladá fronta, 2001.
RAY, Paul H. a ANDERSONOVÁ, Sherry R.: *The Cultural Creatives: How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Harmony Books, 2000.
RICHARD, Michael P.: Introduction to the Transaction Edition. In: *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2006. s. V.-XIX.
RODALE INSTITUTE: *Regenerative Organic Agriculture and Climate Change*. Kutztown: Rodale Institute, 2014.
ROGERS, Carl R.: *Být sám sebou*. Praha: Portál, 2015.
ROLAND, Ethan a LANDUA, Gregory: *Regenerative Enterprise: Optimizing for Multi-Capital Abundance*. *Lulu.com*, 2015.
RORTY, Richard: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
ROSEN, William: *The Most Powerful Idea in the World – A Story of Steam, Industry, and Invention*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
RUSSELL, Bertrand: A Free Man's Worship. In: *Mysticism and Logic*. London: George Allen & Unwin, 1917. s. 46-57.
SAVORY INSTITUTE: *Restoring the Climate Through Capture and Storage of Soil Carbon Through Holistic Planned Grazing*. Boulder: Savory Institute, 2013.
SHELDRAKE, Rupert: *Mylné domněnky vědy*. Olomouc: Fontána, 2014.
SHELDRAKE, Rupert: *Teorie morfické rezonance*. Praha: Elfa, 2002.
SHELDRAKE, Rupert: *The Presence of the Past*. Vermont: Park Street Press, 1995.
SHIVA, Vandana: *Oneness vs. the 1 %: Shattering Illusions, Seeding Freedom*. Vermont: Chelsea Green, 2020.
SCHAMA, Simon: *Citizens – A Chronicle of the French Revolution*. London: Vintage, 1990.
SCHILLER, Friedrich: An die Freude. In: Ludwig van Beethoven: *Symfonie č. 9 d moll, op. 125*, IV. věta.
SCHOPENHAUER, Arthur: *The Basis of Morality*. London: Swan Sonnenschein & Co., 1903.
SCHWAB, Klaus: *The Fourth Industrial Revolution*. London: Penguin Books, 2017.
SIMSON, Otto G. von: *The Gothic Cathedral*. Princeton: Princeton University Press, 1988.
SMITH, Huston C.: *The World's Religions: A Study of the Essential Teachings of*

the World's Major Faiths. San Francisco: HarperOne, 2009.
SOLOVJOV, Vladimír: *Krize západní filosofie*. Olomouc: Refugium, 2001.
SOROKIN, Pitirim A.: *Krise našeho věku*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo československého obchodnictva, 1948.
SOROKIN, Pitirim A.: *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2006.
SOROKIN, Pitirim A.: Sociology of My Mental Life. In: ALLEN, Philip J. (ed.): *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham: Duke University Press, 1963. s. 4-36.
SOROKIN, Pitirim A.: Toynbee's Philosophy of History. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 172-190.
SOROKIN, Pitirim A.: *The Reconstruction Of Humanity*. Whitefish: Literary Licensing, 2012.
SPENGLER, Oswald: *Zánik Západu: Obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2010.
STEINER, Rudolf: *The Redemption of Thinking*. Hudson: Steiner Books, 1983.
STEINER, Rudolf: *Filozofia slobody*. Bratislava: Kalligram, 2004.
STONE, Lawrence: Historical Consequences and Happy Families. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 111-113.
LÉVI-STRAUSS, Claude: Strukturální antropologie. Praha: Argo, 2006.
TAINTER, Joseph A.: *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán, 2022.
TARNAS, Richard: *Cosmos and Psyche*. New York: Viking, 2006.
TARNAS, Richard: *Vášeň západní mysli*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2023.
Tao Te ťing. Bratislava: CADPRESS. 2003.
TAYLOR, Alan J. P.: Much Learning ... In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 115-117.
TAYLOR, Charles: *Sources of the Self*. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
TEREZA Z AVILY: *The Interior Castle*. London: Thomas Baker, 1921.
THOMPSON, Kenneth B.: Toynbee's Approach to History Reviewed. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 200-220.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. I.* (ed. D. C. Somervell). Oxford: Oxford University Press, 1987.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. II.* (ed. D. C. Somervell). Oxford: Oxford University Press, 1987.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. V*. Oxford: Oxford University Press, 1939.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. X*. Oxford: Oxford University Press, 1954.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. XII*. Oxford: Oxford University Press, 1961.
TUDOROIU, Theodor: *The Geopolitics of China's Belt and Road Initiative*. London: Routledge, 2024.
TURNBULL, Colin M.: *The Forest People*. New York: Simon & Schuster, 1961.
TWITCHETT, Denis a LOEWE, Michael (eds.): *The Cambridge History of China, vol. I: The Ch'in and Han Empires, 221 BC-AD 220*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
UNESCO: *World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action*. UNESCO, 1998.
VINEN, Richard: *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2000.
WAHL, Daniel Ch.: *Design regenerativních kultur*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia. 2024.
WARD-PERKINS, Bryan: *The Fall of Rome: And the End of Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
WEBBOVÁ, Whitney A: *One Nation Under Blackmail vol. 1 a vol. 2*. Chicago: Trine Day, 2022.
WEBER, Max: *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Mansfield Centre: Martino Publishing, 2010.
WEISS, Eric M.: *The Long Trajectory*. Bloomington: iUniverse, 2012.
WELSCH, Wolfgang: *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994.
WILBER, Ken: *Integral Psychology*. Boulder: Shambhala Publications, 2000.
WILBER, Ken: *Kvantové otázky*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2019.
WILBER, Ken: *Post-pravdový svět*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2025.
WILBER, Ken: *Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution*. Boulder: Shambhala Publications, 1995.
WÖLFFLIN, Heinrich: *Principles of Art History*. Los Angeles: Getty Research Institute, 2015.

WOODOVÁ, Ellen M.: *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London: Verso, 2002.
WORLD BANK a DEVELOPMENT RESEARCH CENTER OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: *Four Decades of Poverty Reduction in China: Drivers, Insights for the World, and the Way Ahead*. Washington, DC: World Bank, 2022.
WORLD METEOROLOGICAL ORGANIZATION. WMO Confirms 2024 as Warmest Year on Record at About 1.55°C Above Pre-Industrial Level. Geneva: *WMO*. 2025.
ZAJÍČEK, Samuel (ed.): *Magie dnes*. Praha: Malvern, 2008.
ZHAO, Suisheng (ed.): *China's Big Power Ambition under Xi Jinping: Narratives and Driving Forces*. London: Routledge, 2023.
ZUBOFFOVÁ, Shoshana: *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs, 2019.
ŽIŽEK, Slavoj: *The Parallax View*. Cambridge: MIT Press, 2006.

Periodika

ALSTON, Philip: The SDGs and Human Rights: A Critical Early Review. In: *Australian Year Book of International Law*, 2016, roč. 34, s. 3–28.
CURRYOVÁ, Judith A. a WEBSTER Peter J.: Climate science and the Uncertainty Monster. In: *Bulletin of the American Meteorological Society*, 2011, roč. 92, č. 12, s. 1667–1682.
FIRTH, Joseph et al.: The „online brain": How the Internet may be changing our cognition. In: *World Psychiatry*, 2019, roč. 18, č. 2, s. 119–129.
HUNTINGTON, Samuel P.: The Lonely Superpower. In: *Foreign Affairs*, 1999, roč. 78, č. 2.
CHRISTY, John R., MCNIDER Richard T., KINNIER Bruce a SPENCER Roy W.: Satellite bulk tropospheric temperatures as a metric for climate sensitivity. In: *Asia-Pacific Journal of Atmospheric Sciences*, 2018, roč. 54, č. 1, s. 1–14.
IOANNIDIS, Konstantinos et al.: Cognitive deficits in problematic internet use: meta-analysis of 40 studies. In: *The British Journal of Psychiatry*, 2019, roč. 215, č. 5, s. 639–646.
KEMP, Luke, XU, Chi, DEPLEDGEOVÁ, Joanna et al.: Climate Endgame: Exploring Catastrophic Climate Change Scenarios. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2022, roč. 119, č. 34, čl. e2108146119.
LEE, Yok-Yong a GOH, Kim-Leng: The Happiness-Economic Well-Being Nexus: New Insights From Global Panel Data. In: *SAGE Open*, 2023, roč. 13, č. 4, s. 1–17.
LJUNGQVIST, Fredrik C.: A new reconstruction of temperature variability in the extra-tropical Northern Hemisphere during the last two millennia. In: *Geografiska Annaler: Series A, Physical Geography*, 2010, roč. 92, č. 3, s. 339–351.
MAZZETTI, Mark: C.I.A. Study Says Arming Rebels Seldom Works. In: *The New York Times*, 14. 10. 2014.
O'ROURKEOVÁ, Lindsey A.: The U.S. Tried to Change Other Countries' Governments 72 Times during the Cold War. In: *The Washington Post*, 23. 12. 2016.
PATIL, Mukund, PERUMAL, Cuba, CHOUDHARI Pushpajeet, PASUMARTHI, Rajesh, SAWARGAONKAR, Gajanan a SINGH Ramesh: Differential impacts of regenerative agriculture practices on soil organic carbon: a meta-analysis of studies from India. In: *Scientific Reports*, 2025, roč. 15, čl. 12149.
REED, Phil et al.: Problematic Internet usage and everyday cognitive failures. In: *Brain Sciences*, 2022, roč. 12, č. 4, 419.
SCAFETTA, Nicola: Climate change and its causes: A discussion about some key issues. In: *International Journal of Heat and Technology*, 2013, roč. 31, č. 1, s. 29–45.
SJORAIDA, Diah Fatma: AI and Emotional Intimacy: Exploring Romantic Bonds with Artificial Companions. In: *Humanexus: Journal of Humanistic and Social Connection Studies*, 2025, roč. 1, č. 8, 25. 8. 2025.
TARNAS, Richard: Is the Modern Psyche Undergoing a Rite of Passage? In: *ReVision*, roč. 24, č. 3, 2002. s. 7.
VIDAL, John: Bill Gates Backs Climate Scientists Lobbying for Large-Scale Geoengineering. In: *The Guardian*, 6. 2. 2012.
VILLATOVÁ, Jessica a NICHOLASOVÁ, Kimberly A.: Quantifying soil carbon sequestration from regenerative agricultural practices: A synthesis of evidence. In: *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 2023, roč. 7, čl. 1234108.

DALŠÍ TITULY

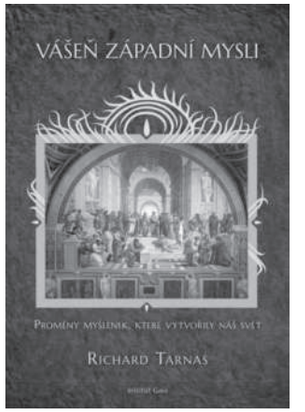
VYDANÉ INSTITUTEM GAIA

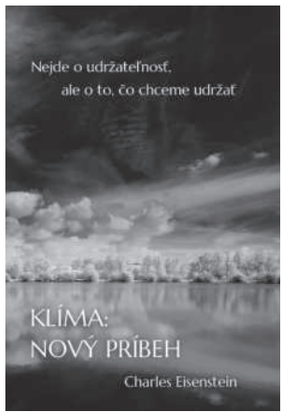
Svět je ponořený do zmatku a populistické vlny stále více ohrožují demokratické struktury. Nejviditelnějším symptomem toho všeho je Donald Trump. Jak jsme se sem dostali? Jak zacelit trhliny v naší společnosti a najít nové směřování? Filozof Ken Wilber (1949) ve své knize Post-pravdový svět připisuje odpovědnost za tuto situaci především progresivní kulturní špičce a jejímu „politicky korektnímu" elitářství, skrze které nahlíží na ostatní části společnosti. Jejich reakce umocněná rostoucími ekonomickými tlaky a existenční nejistotou vytváří výslednou výbušnou směs. Navzdory rostoucí polarizaci však máme důvod k naději. Cesta vpřed začíná uzdravením progresivní kulturní špičky a vytvořením prostoru pro novou integrální evoluční sílu, jejichž společné působení nás může vyvést z chaosu k větší celistvosti.

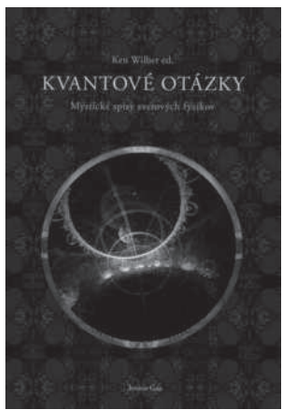
Každá struktura a instituce kolem nás potřebuje inovaci, redesign a transformaci. Nejdůležitější transformace, která musí proběhnout dříve, než se pustíme do úplné proměny podstaty lidské přítomnosti na Zemi, však zahrnuje zpochybnění našeho způsobu myšlení, našeho světonázoru a našeho hodnotového systému. Tyto změny ovlivní to, proč, co a jak tvoříme, otázky, které si klademe, a tedy i řešení či odpovědi, které nabízíme. Daniel Christian Wahl (1971) nás ve své knize Design regenerativních kultur kladením hlubokých otázek zve k tvořivým rozhovorům vedoucím nejen ke změně našeho civilizačního příběhu, ale i k mimořádnému osobnímu zmocnění. Pozitivní změna je plně na dosah. My všichni jsme designéři! Dnešní systém jsme vytvořili my, a proto ho můžeme převořit tak, aby sloužil lidem a planetě.

Kolektivně sdílená paměť lidského společenství spojená s jeho vývojovou cestou napříč časem se scvrkla na pouhý stín své skutečné hloubky a bohatství. Velká krize identity, v níž se naše civilizace nachází, je důsledkem této ztráty. Absence celkového smyslu, hodnotové vykořenění, ochromení vůle, neschopnost propojit osobní rozměr bytí s širším příběhem našeho světa, to všechno jsou projevy odtržení naší vlastní psyché od jejích hlubších vrstev. Žádná kniha za nás neudělá rozhodující krok k probuzení ke kráse našeho světa, vzácnosti darů, které jako lidské bytosti máme, křehkost privilegia žít, tvořit a milovat v této jedinečné době. Kniha však může vykouzlit příběh, který se nás dotkne natolik, že po takovém kroku začneme toužit. A právě tak na člověka působí příběh, který vypráví Richard Tarnas (1950-) ve své *Vášni západní mysli*.

Změna klimatu a další globální výzvy před nás staví velký úkol zásadně změnit představu o naší civilizaci a převyprávět civilizační příběh, který dává našim životům smysl a směr. Kniha Charlese Eisensteina (1967–) *Klíma: Nový príbeh* do debaty o klimatických změnách přináší svěží vítr. Přichází s holistickou perspektivou umožňující nové uchopení rámců, taktik a cílů, s nimiž pracujeme v našem úsilí zastavit ničení planetárního ekosystému. Eisenstein v ní ukazuje omezení převládajícího přístupu k řešení klimatické krize, který označuje jako uhlíkový redukcionismus. Mnohé z klimatických poruch, z nichž viníme skleníkové plyny, mají své skutečné kořeny v rozpadu ekosystémů, a skutečně tvůrčí reakce na klimatické změny by se proto měla zaměřit především na jejich obnovu a sublimaci lidského působení.

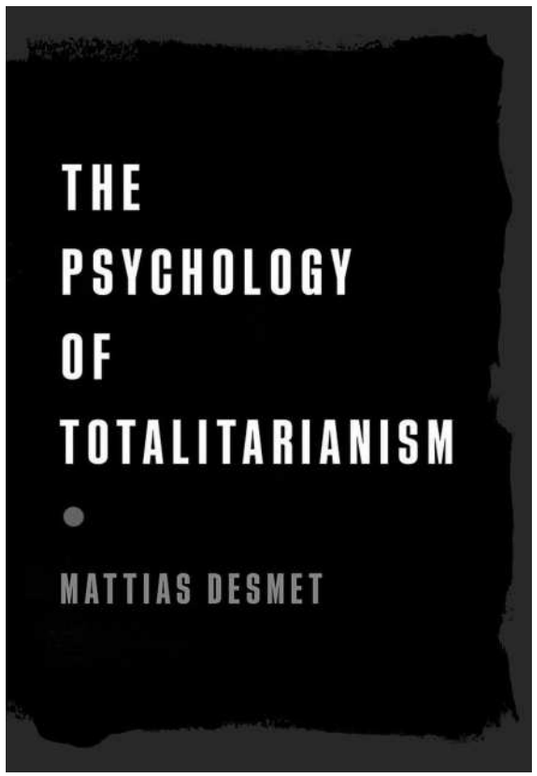

V posledních desetiletích vyšla spousta knih napsaných fyziky, filozofy, psychology a theology s cílem popsat nebo objasnit mimořádné spojení mezi nejtvrdší z věd, fyzikou, a nejjemnějším z náboženství, mysticismem. Někteří tvrdí, že fyzika a mysticismus směrují k pozoruhodně podobnému pohledu na svět. Jiní říkají, že představují komplementární přístupy k téže realitě. Skeptici naopak tvrdí, že nemají společného vůbec nic a že jejich metody, cíle a výsledky jsou diametrálně odlišné. Americký integrální filozof Ken Wilber (1949–) v úvodu sborníku *Kvantové otázky* osvětluje vzájemný vztah těchto dvou oblastí sobě vlastním, jasným a pronikavým způsobem. Následují pasáže z děl velkých fyziků, kteří na počátku dvacátého století stáli u zrodu nové fyziky. Fascinující je, že každý z těchto „otců" moderní vědy byl mystikem.

Kniha Vladimíra Lobotky (1980–) *Cesta k zjednotenému kozmu* přináší hlubší vhled do pozadí civilizační křižovatky, na které se dnes lidské společenství nachází. Zaměřuje se na tři propojené tematické okruhy. Prvním z nich jsou životní cykly civilizací a vliv kulturní tvořivosti a morální imaginace na schopnost lidských společenství pružně reagovat na nové vývojové podněty. Druhý mapuje metamorfózy různých struktur vědomí v průběhu času. Orientuje se přitom na identifikaci hlavních přelomových mutací vědomí a na pochopení jejich hlubšího významu v celkovém kontextu vývoje. Třetí okruh představuje dílo hlavních současných vizionářů usilujících o utváření nového metaparadigmatu, které by mohlo být východiskem pro posun směrem k participativním formám spolubytí a regenerativní budoucnosti.

PŘIPRAVUJEME

Všechny tradiční a starověké kultury měly své iniciační rituály založené na konfrontaci se smrtí a znovuzrozením, jež sloužily jako **porodní brány k nové, zralejší identitě a nalezení vlastního místa v životě většího celku.** V naší moderní kultuře taková tradice zcela absentuje. Mladí lidé v procesu dospívání nebyli iniciováni, což znamená, že neiniciováni jsou i „dospělí" členové společnosti. **Na kolektivně sdílené úrovni prakticky neexistuje žádné povědomí o hlubším smyslu života ani cit pro odpovědnost za to, aby každý čin zohledňoval nejen náš vlastní prospěch, ale i prospěch budoucích generací.**

Ačkoli naše vývojová cesta vyústila v perspektivu světa zdánlivě zbaveného hlubinného rozměru, tento stav není zcela možné chápat jen jako důsledek zvlášť tragického zabloudění do slepé vývojové uličky. To, jak hluboce je naše civilizace odříznuta od živých sakrálních praktik a jak výrazně ji její orientace přibližuje k sebezničení, naznačuje spíše něco jiného – **že účelem tlaku, kterému dnes čelíme ze všech stran, může být ve skutečnosti vytvoření podmínek pro bezprecedentně komplexní iniciační proces.**

Civilizační křižovatka, na níž se nacházíme, v jedinečné konjunkci spojuje tři velké body obratu: **zaniká starý civilizační model, mění se kulturní paradigma, dochází k mutaci vědomí, a to vše se zároveň poprvé v lidských dějinách děje na celoplanetární úrovni.** V takovém kontextu lze naši dobu, se všemi jejími dilematy, vnímat jako vyvrcholení celé dosavadní cesty lidstva napříč časem.

Jde o iniciaci, kterou prochází celé lidstvo, jejímž cílem je prostřednictvím integrace osobního a světového rozměru dosáhnout skutečné druhové zralosti.

Tato kniha slouží jako průvodce procesem naší proměny v tvůrce, obnovovatele a ochránce Života schopné přetvářet naši skutečnost do nesčetných podob Dobra, Pravdy a Krásy.

ISBN 978-80-973281-5-3